

DE STROMING - CAHIER 1

Verdieping Kernwaarden en Ideologie BoerBurgerBeweging

STICHTING WETENSCHAPPELIJK BUREAU
BOERBURGERBEWEGING

Voorwoord

Met genoegen presenteert het Wetenschappelijk Bureau BBB dit cahier over de verkenning op de kernwaarden en de ideologie van BBB.

We maakten hierbij gebruik van diverse bronnen: In het voorjaar 2025 is een waarden-oriëntatieonderzoek onder leden van BBB en een panelgroep gehouden in opdracht van het wetenschappelijk bureau BBB en uitgevoerd door Ipsos/I&O. Daarnaast is zelfstandig onderzoek gedaan met betrekking tot wetenschappelijke literatuur en analyses over politieke ideologieën in relatie tot Boerbürgerbeweging. Tevens zijn de inzichten van deelnemers aan de Meiconferentie 2025 van het wetenschappelijk bureau over kernwaarden meegenomen in dit rapport. Tenslotte zijn openbare stukken en uitspraken van kaderleden van BBB meegenomen in het onderzoek.

Als wetenschappelijk bureau luisteren wij naar wat er leeft, gezegd en ervaren wordt binnen en buiten de partij. De ideologie van Boerbürgerbeweging is nog als een lavastroom. Deels vloeiend en deels gestold. En nog niet afgekoeld. Dit rapport is dan ook een momentopname. De lavastroom vloeit verder en wordt nog steeds gevoed.

Dit rapport is geen beginselprogramma of een visiedocument van de partij BBB. Wel kan dit rapport als een onderlegger gebruikt worden voor documenten die de visie, de koers en de beginselen van BoerBürgerBeweging beschrijven.

Dit is een begin. Wij bouwen aan een samenhangend geheel van ideeën, overtuigingen en waarden over hoe de mens, de maatschappij en de wereld kunnen functioneren, hoe een gewenste samenleving eruit ziet en hoe die bereikt kan worden, met concrete opvattingen over politiek, economie, cultuur en sociale verhoudingen.

BBB benadrukt noaberschap oftewel omzien naar elkaar. Gemeenschapszin is het bindmiddel van de samenleving. Met daarbij kernwaarden als de gulden regel, gezond verstand en authenticiteit. In een Nederland waarin alle gewesten meetellen, mogen verschillen en gezien worden, met beleid dat aansluit bij lokale inzichten, vakmanschap, historie en cultuur van burgers, boeren en bedrijven.

Dank aan allen die hebben bijgedragen aan dit cahier!

Namens Wetenschappelijk Bureau BBB,

Stephan Nuij

December 2025

Verantwoording

Het Wetenschappelijk Bureau van BBB heeft dit onderzoeksrapport opgesteld naar aanleiding van het kernwaardenweekend in het voorjaar van 2025 en het bredere onderzoeksprogramma “Verdieping Kernwaarden”. De gekozen vorm van de presentatie is een politiek-wetenschappelijke publicatie, waarin gebruik is gemaakt van wetenschappelijke bronnen en methoden. Door middel van triangulatie zijn verschillende vormen van onderzoek gecombineerd zodat zowel kwalitatieve als kwantitatieve onderzoeksmethoden werden ingezet.

Het onderzoeksrapport laat op basis van deze bronnen mogelijke toekomstige richtingen van BBB zien. De verdere uitwerking en concretisering van deze richting, bijvoorbeeld in een visiedocument, is nadrukkelijk voorbehouden aan BBB Vereniging. Dit kan eventueel met ondersteuning van het SWB.

De auteurs van dit onderzoeksrapport beogen in ieder geval een aantal BBB-geledingen/personen te informeren over de opzet, het tot stand komen en het vervolg van dit rapport. Tot die groeperingen rekenen de auteurs vooralsnog het partijbestuur, de beide fracties van de Staten-Generaal en de andere neveninstellingen van BBB. De reden daarvoor is dat het Wetenschappelijk Bureau dit als een voorlopig intern document beschouwt. Na de Tweede Kamerverkiezingen van 2025 worden zowel dit rapport als het onderliggende Ipsos I&O-onderzoek gepubliceerd op de website van het Wetenschappelijk Bureau van BBB.

Auteur:

Niek Kelders MSc & MA, programmamedewerker Wetenschappelijk Bureau BBB

Met medewerking van:

Drs. Stephan Nuij, coördinator Wetenschappelijk Bureau BBB

Adviesraad Wetenschappelijk Bureau BBB

Ipsos I&O

Copyright

© 2025 Wetenschappelijk Bureau BBB

Inhoud

Inleiding	5
1. Methodologie	7
2. Verkenning van de ideologische koers van BBB	11
3. Verkenning van de kernwaarden van BBB	21
4. Kernwaarden en ideologie van leden en kiezers	27
4.1 Ipsos I&O kiezersstromen en trends in het electoraat	27
4.2 Stemmotieven en belangrijke thema's voor BBB-kiezers	31
4.3 Waarden van het huidige BBB-electoraat	33
4.4 Waarden van BBB-leden en kiezersgroepen	35
4.5 Ideologische positie	38
4.6 Relatie tussen burger en overheid	40
5. Bevindingen op de conferentie	45
6. Discussie	49
Conclusie en hoe nu verder	53
Referenties	55
Bijlage A: Vragenlijst Focusgroepen	59

Inleiding

Het Wetenschappelijk Bureau van BBB heeft dit onderzoeksrapport opgesteld naar aanleiding van de mei conferentie kernwaarden op 23-24 mei 2025 en het bredere onderzoeksprogramma “Verdieping Kernwaarden”. Sinds december 2024 onderzoekt het SWB de ideologie en kernwaarden van BBB. De centrale onderzoeksvraag luidt:

“Waar staat BBB ideologisch, en hoe kunnen kernwaarden en kiezerswaarden een basis vormen voor een langetermijnvisie en verdere ontwikkeling van de partij?”

Deze verdieping is relevant in een fase waarin BBB zich ontwikkelt en moet herbezinnen door de val van het kabinet en halvering van haar zetels in de peilingen (Ipsos I&O, 2025b). In het publieke debat en in de media wordt regelmatig gespeculeerd over de ideologische positionering van BBB: agrarisch, conservatief, pragmatisch of populistisch? Dit rapport beoogt duidelijkheid te scheppen door op systematische wijze de bestaande bronnen, kiezersdata en partijopvattingen te analyseren. Het kan daarmee een bouwsteen vormen voor een langetermijnvisie en een herkenbaar profiel voor leden, kiezers en partijorganen.

Dit rapport heeft als doel om het gesprek over kernwaarden en ideologie binnen BBB te voeden en te onderbouwen en om als onderlegger te fungeren voor een op te stellen visiedocument van BBB Vereniging. Door triangulatie van methoden, waaronder literatuuronderzoek, kiezersonderzoek en focusgroepen, ontstaat een genuanceerd beeld van zowel de ideologische wortels van BBB als van de gedeelde waarden onder leden en kiezers.

Het rapport begint met een uitleg van de methodologie (hoofdstuk 1), gevolgd door een ideologische verkenning van BBB (hoofdstuk 2). Daarna worden de kernwaarden van de partij onderzocht (hoofdstuk 3), evenals de waardenoriëntaties van leden en kiezers op basis van het Ipsos-onderzoek (hoofdstuk 4). Als vijfde worden de bevindingen uit de conferentie benoemd (hoofdstuk 5). Het voorlaatste hoofdstuk neemt al deze bevindingen samen en laat mogelijke richtingen zien (hoofdstuk 6). Tot slot volgt een korte conclusie met de belangrijkste inzichten.

Methodologie

Dit rapport maakt gebruik van wetenschappelijke bronnen en methoden. Door middel van triangulatie zullen verschillende vormen van onderzoek worden gecombineerd: zowel kwalitatieve als kwantitatieve onderzoeksmethoden zullen worden ingezet.

De gebruikte bronnen zijn:

- Literatuuronderzoek naar de wijze waarop de politieke wetenschap BBB classificeert;
- Literatuuronderzoek over de inhoud van mogelijke ideologische stromingen die passen bij BBB;
- Literatuuronderzoek naar de kernwaarden van BBB;
- Deskresearch van Ipsos I&O, uitgevoerd in opdracht van het Wetenschappelijk Bureau BBB;
- Enquêteonderzoek onder leden en kiezers, ook uitgevoerd door Ipsos I&O;
- Zeven focusgroepen, bestaande uit ongeveer zeven deelnemers per groep, waarin onder begeleiding van een moderator is gesproken over de ideologie en kernwaarden van BBB op het kernwaarden weekend in mei 2025.

Het literatuuronderzoek maakt gebruik van zowel academische peer-review artikelen als ook “grijze literatuur” zoals bronnen van denktanks en de media. Er worden vooral publieke bronnen gebruikt, met uitzondering van enkele interne BBB-documenten zoals de impactdefinities. Interne documenten zijn opvraagbaar bij het SWB. De drie geselecteerde ideologische stromingen zijn het meest met BBB in verband gebracht door wetenschappers en partij kopstukken en zijn op die manier geselecteerd.

Het deskresearch van Ipsos I&O maakt gebruik van politieke peilingen. Het onderzoek bestaat uit een analyse van deze data ten tijde van:

- Tweede Kamerverkiezingen van maart 2021 (TK21)
- Provinciale Statenverkiezingen van maart 2023 (PS23)
- Tweede Kamerverkiezingen van november 2023 (TK23)
- De politieke peiling van februari 2025 (peiling feb'25)

Deze data zijn representatief voor de kiesgerechtigde Nederlandse bevolking (18+). Deze onderzoeksresultaten zijn gewogen op geslacht, leeftijd, regio, opleidingsniveau en stemgedrag bij de laatste verkiezingen. Voor verdere informatie zie het rapport (Ipsos I&O, 2025a). De enquête van Ipsos I&O is in samenwerking met het SWB opgesteld. Hij is verspreid onder zowel BBB-leden en onder BBB-kiezers. Voor de enquête onder de BBB-leden zijn alle leden van de partij benaderd door het partijbureau. De enquête onder BBB-kiezers is uitgezet in het I&O Research Panel. Hiervoor zijn drie groepen BBB-kiezers benaderd: trouwe BBB-kiezers, ex-BBB-kiezers en potentiële BBB-kiezers.

In totaal hebben 1.507 BBB-leden de vragenlijst ingevuld. Dat komt neer op een respons van ongeveer 10 procent. Daarnaast hebben 434 trouwe BBB-kiezers, 416 ex-BBB-kiezers en 268 potentiële BBB-kiezers de vragenlijst ingevuld. Bij elkaar was de respons onder deze groepen 70 procent (n = 1.118). Op de resultaten van de enquête kon geen weging worden toegepast. Voor zowel BBB-leden als de drie typen BBB-kiezers is niet bekend hoe de verdeling naar achtergrondkenmerken als geslacht, leeftijd en opleidingsniveau in de totale populatie (alle BBB-leden en alle BBB-kiezers in Nederland) eruitziet. Het is daarom niet bekend in hoeverre de steekproeven in dit onderzoek representatief zijn voor de werkelijke populatie. Wel zien we in beide groepen dat alle leeftijds- en opleidingsgroepen en zowel mannen als vrouwen in het onderzoek zijn vertegenwoordigd. Ook hier zie voor verdere informatie het Ipsos I&O rapport (Ipsos I&O, 2025a).

Ipsos I&O stelt:

Bij onderzoek is er sprake van een betrouwbaarheidsinterval en onnauwkeurigheidsmarges. In dit onderzoek gaan we uit van een betrouwbaarheid van 95 procent. Bij een steekproef van n= 2.000 en een uitkomst van 50 procent is er sprake van een foutmarge van plus of min 2 procent. Bij uitkomsten over subgroepen - bijvoorbeeld trouwe BBB-kiezers - zijn er minder waarnemingen en grotere foutmarges van toepassing. Zo is bij de groep van trouwe BBB-kiezers een foutmarge van circa 5 procent van toepassing. (Ipsos I&O, 2025a)

Verder maakt dit rapport gebruik van data uit focusgroepen. Gedurende de conferentie waren er zeven focusgroepen, bestaande uit ongeveer zeven deelnemers per groep, waarin onder begeleiding van een moderator is gesproken over de ideologie en kernwaarden van BBB. Zij hebben allemaal een vragenmap gekregen die te vinden is in bijlage A. In deze map hebben de moderatoren de belangrijkste punten opgeschreven en deze data wordt ook in dit rapport geanalyseerd. Ook deze data zijn opvraagbaar bij het SWB.

Alle data zijn geanalyseerd op basis van de onderzoeksvraag en de inzichten die uit het literatuur zijn verkregen. De onderzoeken door Ipsos I&O worden in dit rapport samengevat door alleen informatie te behandelen die relevant is voor de onderzoeksvraag. Het volledige rapport kan bij SWB worden opgevraagd (Ipsos I&O, 2025a).

Zoals bij elk onderzoek zijn er enkele beperkingen aan dit onderzoek, ten eerste is er dus een onzekerheidsmarge op zowel de peilingen als de enquête. Ten tweede is ook de focusgroep data niet volledig representatief voor alle BBB-leden. Uit voorlopige data blijkt dat de groep op de conferentie iets hoger opgeleid is dan het gemiddeld BBB-lid. Deze beperkingen worden verminderd door het gebruik van triangulatie van verschillende bronnen. In het algemeen zijn de uitkomsten van dit onderzoek dus betrouwbaar en valide.

Verkenning van de ideologische koers van BBB

Sinds haar oprichting heeft BBB zich gepositioneerd als een brede, pragmatische beweging die niet links of rechts is, maar opereert vanuit de behoeften van de samenleving. Tegelijkertijd roept deze pragmatische benadering vragen op over de ideologische basis van de beweging. In dit hoofdstuk worden drie ideologische stromingen verkend die vaak met BBB in verband worden gebracht in de wetenschap: agrarisme/ruralisme, pragmatisme en sociaal conservatisme. Dit stuk biedt een overzicht van wat er over deze stromingen in de literatuur wordt geschreven.

Dit hoofdstuk begint met een analyse van hoe BBB door wetenschappers wordt geclassificeerd. Vervolgens worden de belangrijkste punten van het agrarisme en ruralisme besproken. Daarna komen de belangrijkste punten van het pragmatisme aan bod. Als derde worden de kernpunten van het sociaal conservatisme behandeld.

Ideologische achtergrond en classificatie door wetenschappers

Bij haar oprichting had BBB geen expliciete ideologische achtergrond. Zoals Van der Plas (2023a) stelt: “Centraal staat de stem voor en van het platteland, dus boer en burger stonden bovenaan de lijst en niet een politieke ideologie, de mens moet centraal staan” (p. 77). Dit is een mooi uitgangspunt, maar veel journalisten en wetenschappers bekritiseren deze benadering. Louwerse & Otjes (2023) geven bijvoorbeeld aan: “Voor BBB is het een uitdaging om een duidelijke positie te ontwikkelen op thema’s die niet tot de kern van het programma behoren.” Verder wordt gesteld: “Van BBB is het sowieso de vraag waar ze inhoudelijk voor staat, ook ideologisch. Vooralsnog lijkt het een marketingverhaal met een authentiek ogende lijsttrekker als merk” (De Jonge, 2023; Janssens, 2024). Deze kritiek is niet nieuw; daarom wordt BBB soms als populistisch bestempeld (Otjes, 2023; van der Haak, 2023; Voerman & de Jonge, 2023). Sommige bronnen beweren dat BBB zichzelf beter moet positioneren door middel van beter uitgelegde rapporten, standpunten en afwegingen (König, 2024).

Een ideologische basis betekent niet automatisch dat “de mens niet meer centraal staat.” Integendeel, het kan juist bijdragen aan een langetermijnvisie en ons onder-

scheiden van partijen zoals de PVV, die vaak meer op de korte termijn gericht zijn. Politicologen benadrukken het belang van een ideologische basis om de transitie te maken van een zogenaamde “one-issue partij” (zoals BBB, die oorspronkelijk sterk focuste op landbouw) naar een bredere “catch-all”-partij (Katz, 2017). Hoewel er al een solide basis is gelegd voor de ontwikkeling van een brede volkspartij, zou het verder uitwerken van een ideologie of onderliggende concepten waarop standpunten kunnen worden gebaseerd een waardevolle versterking zijn. Dit zou bovendien helpen om het imago van BBB als “populistisch” van zich af te schudden.

Caroline van der Plas stelt: “BBB is een brede partij, ook wat betreft standpunten. We zijn niet links of rechts, maar pragmatisch en sociaal rechts. Soms zijn we sociaal, soms liberaal, maar altijd vanuit de behoefte van de samenleving en niet vanuit politiek wensdenken” (van der Plas, 2023a, p. 243). Toch worden er door wetenschappers en media verschillende labels op BBB geplakt. Het Manifesto Project classificeert BBB als een agrarische partij die op sociaal gebied links van het midden staat (Lehmann et al., 2023). Op het gebied van de verzorgingsstaat, marktdenken en geplande economie neemt de partij een middenpositie in (Lehmann et al., 2023). Daarnaast had BBB in 2021 zowel positieve als negatieve standpunten over Europa en Europese samenwerking. Wat de partij onderscheidt, is de sterke steun voor decentralisatie en de nadruk op een efficiënter ambtenarenapparaat (Lehmann et al., 2023). Andere wetenschappers classificeren BBB op basis van stemgedrag als centrumrechts. Hierbij wordt opkomen voor de zwakkeren als een links aspect gezien, terwijl gezond verstand als een rechts aspect wordt geïnterpreteerd (Louwerse & Otjes, 2023). Bovendien verhuut de middenpositie dat de partij op bepaalde thema's soms links en soms rechts stemt (Louwerse & Otjes, 2023). Verder wordt BBB door sommige bronnen juist geprofileerd als een cultureel-conservatieve rechtse partij (König, 2024). De media suggereren daarnaast dat de achterban van BBB rechtser is dan de partijtop, waaronder Caroline van der Plas en Henk Vermeer (de Koning, 2024).

Andere wetenschappers classificeren BBB als een partij met agrarisch populisme. Zij stellen: “BBB is een agrarische belangenpartij met populistische trekjes, die haar programma heeft aangevuld met zowel linkse als rechtse sociaaleconomische standpunten en op immateriële kwesties enkele progressieve en behoudende stellingnames” (Voerman & de Jonge, 2023). Verder betogen zij dat BBB populistisch is omdat de volkswil centraal staat in haar politiek (Voerman & de Jonge, 2023). Andere bronnen onderschrijven deze analyse. Ook zij stellen dat BBB populistisch is doordat de partij zich afzet tegen de gevestigde politiek en een tegenstelling creëert tussen de “eerlijke” bewoners van het platteland en de “verdorven” elite (van der Haak, 2023). “Populisme is een ideologie die de samenleving beschouwt als uiteindelijk verdeeld in twee homogene en tegengestelde groepen: ‘het pure volk’ versus ‘de corrupte elite’, en die stelt dat politiek een uitdrukking zou moeten zijn van de algemene wil van het volk (Mudde, 2010, p. 1175). Verder zijn populistische partijen ook antidemocratisch omdat ze de positieve waarde van pluralisme en de constitutionele beperkingen van de volkssoevereiniteit niet erkennen (Mudde, 1996, 2010). Van der Haak (2023) stelt dat BBB niet volledig populistisch is, omdat zij weliswaar anti-elitair, maar niet anti-pluralistisch is. Otjes (2023) sluit zich hierbij aan en plaatst BBB binnen het agrarisch

populisme, waarbij de partij gevoelens van vervreemding, achterstelling en wantrouwen mobiliseert, zowel op het platteland als in de steden. Ook Mathijs Rooduijn beschouwt BBB als een agrarisch-populistische partij die niet radicaal rechts is, maar wel als een grensgeval kan worden gezien (König, 2024). In het algemeen wordt BBB dus als agrarisch geclassificeerd door de media en politicologen.

Agrarisme en Ruralisme

Er bestaan verschillende interpretaties van het agrarisme. Veel hiervan vinden hun oorsprong in de Verenigde Staten, waar agrarisme als politieke ideologie begon met denkers als George Washington en Thomas Jefferson. Zij legden de nadruk op de plattelandscultuur en de waarde van agrarisch werk in de VS (Martin & Kitchel, 2013). Binnen het agrarisme zijn er diverse stromingen, maar één van de gemeenschappelijke kenmerken is de behartiging van landbouwbelangen (Thompson, 1990). Daarnaast stelt deze ideologie dat mensen die op het land werken de meest deugdzame burgers zijn (Thompson, 1990). Een andere rode draad binnen het agrarisme is het verzet tegen industrialisatie, met verdere nadruk op voedselproductie en gemeenschapszin, waarbij familie, vrienden en burens elkaar helpen (Carlson, 2008; Martin & Kitchel, 2013; Thompson, 1990). Bovendien is agrarisme in de basis voorstander van initiatieven van onderop (Carlson, 2008).

Dit hoofdstuk bespreekt drie verschillende agraristische stromingen: twee uit de VS en één uit Europa. Verder wordt ook een gerelateerde variant van het ruralisme besproken. De eerste en oudste stroming is het Zuidelijk agrarisme, afkomstig uit de Zuidelijke Staten van de VS. Net als andere agraristische stromingen verzet het zich tegen industrialisatie en verstedelijking. Het richt zich op de bescherming van het plattelandleven door te pleiten voor betere transportmogelijkheden, nutsvoorzieningen en gezondheidszorg in kleine plattelandsgemeenschappen (Martin & Kitchel, 2013).

Deze interpretatie is nauw verbonden met het klassieke conservatieve gedachtegoed en benadrukt het belang van zelfvoorziening en persoonlijke verantwoordelijkheid, ook op financieel vlak, evenals trouw aan tradities (Martin & Kitchel, 2013). Daarnaast pleit het voor regionalisme boven federalisme, waarbij de nadruk ligt op het behoud van de lokale identiteit (Martin & Kitchel, 2013). Ondernemerschap wordt gezien als een belangrijk principe, maar altijd in dienst van de gemeenschap. Daarom legt deze stroming de focus op een “sociale markteconomie” (Martin & Kitchel, 2013).

De nieuwste stroming binnen het agrarisme, het zogenaamde “nieuw agrarisme,” vindt eveneens zijn oorsprong in de VS. Deze stroming pleit voor een landbouwproductie die zowel de gezondheid van ecosystemen als die van menselijke gemeenschappen in overweging neemt, met een bijzondere focus op kleine boerderijen die duurzame methoden toepassen (Walker, 2012). Het plattelandleven wordt gezien als een vormende kracht voor een sterk karakter, maar er is tegelijkertijd kritiek op grootschalige industriële landbouwbedrijven (Walker, 2012). Het nieuw agrarisme staat voor een economie die meer coöperatief dan competitief is, een samenleving met hechte gemeenschappen, wederzijdse zorg voor het milieu en een veilige voedselvoorziening die bijdraagt aan een gezonde bevolking en een natie die haar boeren waardeert

(Walker, 2012). Landbouw zou volgens deze stroming zowel de aarde moeten behouden als boeren een goed bestaan moeten bieden (Walker, 2012). Deze stroming is fel gekant tegen industriële landbouw, omdat die persoonlijke banden zou verzwakken door een eenzijdige focus op maximale efficiëntie (Carlson, 2008). Nieuw-agraristen beschouwen het behoud van het land als een proces dat samen met de boer moet gebeuren, niet ertegenin. Ze geloven dat gezinnen, buurten en gemeenschappen beschermd moeten worden tegen de negatieve gevolgen van een doorgeschoten kapitalisme en individualisme (Carlson, 2008).

De derde stroming is het Europees agrarisme, dat vooral voortkomt uit het interbellum in Oost-Europa. Het Europese agrarisme ontstond als een reactie op de bedreigingen voor de plattelandssamenleving en richt zich op het behoud en de verdediging van de deugden van de plattelandsbevolking (Eellend, 2008). Deze stroming is grotendeels reactief en verzet zich tegen industrialisatie, modernisering en de groeiende kloof tussen stad en platteland (Eellend, 2008). Het agrarisme is inherent lokaal georiënteerd en benadrukt de morele superioriteit van de boerenklasse, die als de enige sociale klasse wordt gezien zonder belang bij de uitbuiting van andermans arbeid (Eellend, 2008). De stroming gelooft in evolutie in plaats van revolutie en legt de nadruk op sociale orde en harmonie (Eellend, 2008). Familie, de volkswil en praktisch werk vormen kernwaarden binnen deze ideologie (Eellend, 2008). Daarnaast ondersteunt het Europees agrarisme lokale democratie via burgerpanels, spreekuren en referenda (Eellend, 2008). Het pleit voor decentralisatie, omdat dit zelfbestuur bevordert: beslissingen moeten van onderaf worden genomen in plaats van bovenaf (Eellend, 2008). Volgens deze visie zouden de meeste beslissingen moeten worden genomen door de instellingen die het dichtst bij de burger staan (Eellend, 2008). Het Europees agrarisme verzet zich tegen de overmatige individualisering van de samenleving en positioneert zichzelf als een plattelandsgerichte ideologie, die als een derde kracht tussen liberalisme en socialisme fungeert (Eellend, 2008). Het beweert oplossingen te bieden die de negatieve gevolgen van zowel het kapitalisme als het socialisme kunnen neutraliseren (Eellend, 2008).

Een gerelateerde ideologie aan het agrarisme is het ruralisme dat uit bijna dezelfde kenmerken bestaat. Het heeft alleen net een andere inslag en een iets bredere achtergrond dan alleen boeren. Ruralisten richten zich op kleinschalige tot middelgrote landbouw die het plattelandsleven erkent (Azadi et al., 2012). Ze zijn tegen de omzetting van landbouwgrond, omdat dit negatieve gevolgen heeft voor landbouwbanen, het waterbergend vermogen en de voedselzekerheid bedreigt (Azadi et al., 2012).

Ruralisme heeft een anti-urbanistische inslag en beschouwt mensen op het platteland als de deugdzaamste (Azadi et al., 2012). Ruralisten strijden voor een inkomen, onderwijs en gezondheidszorg van hetzelfde niveau op het platteland als in de grote steden (Boyadzhiev & Veselinova, 2015). Daarnaast pleiten ze voor een betere connectiviteit van de landelijke regio's (Boyadzhiev & Veselinova, 2015). Ze willen dit bereiken door decentralisatie en meer macht en financieringsmogelijkheden voor de lokale regio's (Boyadzhiev & Veselinova, 2015). Verder willen ze mensen beschermen tegen de eenzijdige effecten van het kapitalisme en verzetten ze zich tegen industrialisatie

(Azadi et al., 2012; Boyadzhiev & Veselinova, 2015). Ook zijn ze voorstander van participatieve elementen, zodat iedereen wordt betrokken bij het besluitvormingsproces (Azadi et al., 2012). Boeren moeten niet alleen behouden blijven vanwege voedselzekerheid, maar ook als hoeders van waardevol erfgoed (Azadi et al., 2012).

Pragmatisme

Het agrarisme in het algemeen omarmt het pragmatisme (Martin & Kitchel, 2013; Thompson, 1990). Zoals Eellend (2008) stelt: *“Agrarisme is een pragmatische ideologie die zich ontwikkelde als antwoord op concrete sociale situaties en problemen en ideeën deelt met liberalen, socialisten, maar ook nationalisten”* (p. 36). Pragmatisme wordt beschouwd als een wetenschappelijk-filosofische stroming die zich richt op de praktische consequenties van wetenschap. Volgens een pragmatische opvatting kan wetenschap pas omarmd worden wanneer deze door mensen zintuiglijk, emotioneel, intellectueel of moreel waargenomen kan worden (Dewey, 1938). Gezond verstand en wetenschap zouden geen tegengestelden moeten zijn; pragmatisme kan hierin als brug fungeren. In de politiek is pragmatisme sterk verbonden met het sluiten van compromissen, iets wat binnen het Nederlandse poldermodel een essentiële rol speelt. Pragmatisme en verantwoordelijkheid nemen worden vaak in één adem genoemd. Voorbeelden zijn hierbij Joop den Uyl en zijn PvdA in 1977 en Mark Rutte bij de VVD, beide beroemd om hun pragmatische houding (Otjes, 2012). Er zijn drie kernprincipes van het pragmatisme: resultaatgerichtheid en probleemoplossend denken, een empirische benadering en een sterke focus op burgers en hun praktische ervaringen.

Hoewel pragmatisme aspecten bevat die ervoor kunnen zorgen dat burgers zich gehoord en gezien voelen, kent het ook kritiek. Pragmatisme richt zich vaak op korte termijn resultaten, terwijl een lange termijnvisie minstens zo belangrijk is. Bovendien zijn empirische waarnemingen niet altijd voldoende als basis voor goed beleid. Het idee dat gezond verstand gelijk zou moeten staan aan wetenschappelijke inzichten is een punt van discussie; beide moeten in balans zijn om tot verantwoord beleid te komen (Dewey, 1938).

Sociaal conservatisme

Sommige media en enkele van onze partijleden, zoals Mona Keijzer, typeren BBB als sociaal conservatief (De Jonge, 2023). Sociaal conservatisme kent verschillende stromingen en is vooral prominent in de VS, waar veel definities hun oorsprong vinden. Socioloog Smith stelt bijvoorbeeld: *“Sociaal conservatisme impliceert een toewijding aan traditionele waarden met betrekking tot het gezin, seksuele relaties, patriottisme en wapengebruik en bezit”* (Smith, 2014, p. 101). Deze definitie toont duidelijk haar VS-oriëntatie, met de nadruk op wapengebruik.

De website ISideWith hanteert een bredere definitie: *“Sociaal conservatisme betekent het behoud van traditionele waarden en instellingen om een stabiele en samenhangende samenleving in stand te houden”* (ISideWith, z.d.). Zij benadrukken bovendien dat sociaal conservatisme vaak gepaard gaat met de overtuiging dat traditionele waarden en normen, zoals het gezin, religie, moraliteit en patriotisme, moeten worden gehandhaafd (ISideWith, z.d.). Volgens hen verzetten sociaal conservatieven zich vaak tegen

radicale veranderingen zoals het homohuwelijk, abortus en de legalisatie van drugs (ISideWith, z.d.). Ook in deze definitie is het Amerikaanse karakter duidelijk herkenbaar. Sociaal conservatisme is echter geen monolithische ideologie en de accenten kunnen per land verschillen. Een website over het sociaal conservatisme stelt dat sociaal conservatieven zich buiten de VS eerder richten op onderwerpen zoals nationale identiteit, immigratie, en minder op abortus (ISideWith, z.d.).

In Nederland vinden we de uitwerkingen van het sociaal conservatisme vooral terug bij het CDA en oude PvdA. Zoals Henri Bontenbal benadrukt: “Het CDA is sociaal omdat we opkomen voor mensen die het moeilijk hebben en met 0-5 achterstaan, maar ook conservatief omdat we waarde hechten aan traditie, aan gemeenschappen zoals het gezin, en aan een gezonde vaderlandsliefde” (Janssens, 2024). Runge (2023) stelt: “Het sociaal conservatisme en het CDA nemen een middenpositie in tussen individualiserend rechts en collectivistisch links, waarbij de oplossing ligt in het belang van de samenleving.” In essentie combineren sociaal conservatieven een rechtser beleid op sociaal-cultureel vlak met een linkser beleid op sociaaleconomisch gebied (Runge, 2023). Binnen het CDA en de christendemocratie wordt sociaal vaak geassocieerd met naastenliefde, maar veel mensen vinden het sociale karakter van het CDA onduidelijk (Jansen, 2004). Er heerst een beeld dat sociaal links is en links sociaal, terwijl beleid van rechts vaak als asociaal wordt beschouwd (Jansen, 2004).

Ook de oude PvdA kan worden getypeerd als sociaal conservatief. Direct na de oprichting in 1946, als fusie van onder andere de SDAP en liberale en christelijke progressieven, positioneerde de PvdA zich als brede volkspartij. Binnen deze koers speelde sociale orde, gezin en gemeenschapszin een belangrijke rol (Koole, 2009). Deze conservatieve houding hing mede samen met de sociaaldemocratische nadruk op sociale cohesie, arbeidersdiscipline en integratie in de naoorlogse wederopbouw. PvdA-leiders als Willem Drees zagen sterke instituties, waaronder gezin en kerk, als fundamenten voor een stabiele samenleving (Delson, 2012). Dit pragmatisch sociaal conservatisme werd echter in de jaren '70 door jongere partijleden en de opkomende Nieuw-Links-beweging bekritiseerd, wat leidde tot een progressieve heroriëntatie.

Een ander belangrijk aspect van sociaal-conservatisme is religie. Het wetenschappelijk instituut voor het CDA benadrukt dat, gezien de toenemende secularisatie en de dalende steun voor christelijke partijen, een seculiere benadering electoraal strategischer kan zijn (Runge, 2023). Runge (2023) stelt dat het CDA zich meer zou moeten richten op niet-christelijke kiezers en stedelijke inwoners. Verder benadrukt de wetenschappelijke literatuur dat ware conservatieven geen religieuze scherpstijpers zijn (Oakeshot, 1962; Stevens, 2022). Hoewel christendemocratie en conservatisme verwant zijn, beide delen een antirevolutionair karakter, zijn ze niet identiek (Asselman, 2023; Heerma, 2020). Volgens politiek filosoof Frank Judo hanteert religie een wereld overstijgend perspectief, terwijl conservatisme juist uitgaat van een realistisch en bescheiden mens- en wereldbeeld (Asselman, 2023). Een conservatisme dat expliciet streeft naar een religieuze samenleving dreigt eerder een constructivistische dan een conservatieve visie op de samenleving te bevorderen (Asselman, 2023).

Voor het CDA betekent het sociaal conservatisme, de bekritiserings van de negatieve gevolgen van een individualistische en wantrouwige cultuur en pleit voor meer focus op de samenleving (Janssens, 2024). Runge (2023) sluit zich hierbij aan en stelt: “Veel Nederlanders zien een te grote individualisering, maar zien niet het linkse collectivisme als de oplossing.” Sociaal conservatisme is zowel tegen individualisering als tegen collectivisme, maar kiest voor het versterken van de samenleving. De rol van de overheid binnen dit gedachtegoed is beperkt: zij moet de zwakkeren beschermen, maar tegelijkertijd de zelforganiserende principes van gemeenschappen zoveel mogelijk stimuleren (Jansen, 2004). Volgens het conservatieve denken vindt de mens haar sociale en politieke perfectie binnen de politieke gemeenschap, met een sterke nadruk op burgerschap en sociale cohesie (Ossewaarde, 2005). Daarnaast fungeert de staat als beschermheer van het gemeenschappelijk goede, waarin burgers op basis van gelijkwaardigheid deelnemen (Ossewaarde, 2005).

Twee belangrijke concepten die de balans bepalen tussen te weinig en te veel overheidsingrijpen bepalen zijn soevereiniteit in eigen kring en subsidiariteit (Jansen, 2004; Ossewaarde, 2005). Soevereiniteit in eigen kring houdt in “de zelfstandigheid en de spontaniteit van de levensuiting der maatschappij tegenover de vergaande indringing van de staat; zelfredzaamheid moet worden versterkt, niet vernietigd” (Jansen, 2004, p. 8). Subsidiariteit kent verschillende betekenissen, afhankelijk van de context. Een van de eerste interpretaties van het subsidiariteitsprincipe is te vinden in de encycliek *Quadragesimo Anno* van Paus Pius XI (1931): “Ieder sociaal ingrijpen door de overheid mag slechts hulp brengen aan groepen in de samenleving ter ondersteuning van hun doelstellingen.” In de praktijk betekent dit dat “grotere verbanden, waaronder de staat, hun activiteiten moeten beperken tot taken die de kracht en capaciteiten van kleinere eenheden te boven gaan” (Jansen, 2004, p. 9). Daarnaast geldt dat “de staat kleinere eenheden moet helpen, zodat deze beter in staat zijn zelf te doen waarvoor ze geschikt zijn” (Jansen, 2004, p. 9). Binnen de EU betekent subsidiariteit dat politieke actie aan de lidstaten moet worden overgelaten, tenzij actie op EU-niveau effectiever zou zijn (Huysmans, 2019, p. 431). Conservatisme richt zich op het behoud van maatschappelijke structuren, maar heeft in Nederland vaak een negatieve connotatie (Stevens, 2022). Volgens het CDA is conservatisme echter geen vies woord; het benadrukt juist al het goede dat al in de samenleving aanwezig is (Janssens, 2024). Conservatisme richt zich op het versterken van het gemeenschappelijke goed (Ossewaarde, 2005). Frank Judo benadrukt dat een conservatief zich kenmerkt door een sceptisch, zelfs pessimistisch mensbeeld, en een interesse in het historische, zonder te vervallen in geschiedkundig romanticisme (Asselman, 2023). Oakeshott (1962) sluit zich hierbij aan en stelt dat conservatieven geloven dat kleine, geleidelijke veranderingen beter te verdragen zijn dan grote, plotselinge omslagen. Dit komt vooral doordat verandering een bedreiging kan vormen voor identiteit, en elke verandering het risico van verlies met zich meebrengt (Oakeshott, 1962, p. 169). Het beschermen van identiteit is dan ook een belangrijk uitgangspunt voor conservatieven (Oakeshott, 1962). Electoraal blijkt deze houding vaak succesvol. In de afgelopen twintig jaar heeft het conservatisme zich ontwikkeld van een perifere stroming naar een meer centrale ideologie, waarbij het steeds meer aan invloed wint (Lok, 2024).

Veel politicologen benadrukken dat conservatisme meerdere dimensies kent (Asselman, 2023; Stevens, 2022). Een eerste type is het herstel conservatisme waarbij men streeft om terug te gaan naar het verleden (Stevens, 2022). Het tweede type is status-quo conservatisme waarbij men probeert de status quo zoveel mogelijk te behouden (Stevens, 2022). Het derde type is het hervormingsconservatisme dat streeft naar geleidelijke verandering, in plaats van een terugkeer naar het verleden of het vasthouden aan de status quo. Zoals Stevens (2022) stelt: “De conservatief zet kleine stapjes vooruit, altijd afvragend of die vooruitgang wel nodig is.” Voor conservatieven zijn innovaties alleen wenselijk wanneer ze een concreet probleem oplossen, en er worden pauzes ingelast om de gevolgen te overzien en waar nodig bij te sturen (Oakeshot, 1962, p. 172). Voor de ware conservatief moet politiek gericht zijn op het behouden en verbeteren van een gedeelde manier van leven, terwijl revolutionaire veranderingen vermeden moeten worden (Oakeshot, 1962; Ossewaarde, 2005). Het is dus een misvatting dat conservatisme louter neerkomt op behoudzucht of een verheerlijking van het verleden (Asselman, 2023). Modern conservatisme richt zich eerder op geleidelijke verandering, met behoud van wat waardevol is (Heerma, 2020). Conservatieven hebben begrip voor het verleden, zonder blind te zijn voor de tekortkomingen ervan (Asselman, 2023). Zoals Oakeshott (1962) benadrukt: “De taak van een conservatief is om in te perken, te temperen, te corrigeren, te verzoenen, en matiging is daarbij cruciaal” (p. 192).

Verder hebben de meeste conservatieven diverse achtergronden (Lok, 2024). Binnen het conservatisme wordt vanuit verschillende perspectieven naar politieke vraagstukken gekeken. Sociaal conservatisme biedt de ruimte om een diversiteit aan standpunten te behouden, terwijl tegelijkertijd een gezamenlijke ideologische basis wordt gevormd. Een breed debat, waarin verschillende stromingen binnen een partij met elkaar in gesprek gaan, past bovendien goed bij het streven naar een brede volkspartij. De vraag is alleen of daar nog plek voor is in het huidige Nederlandse bestel. Hoewel Nederland historisch gezien geen expliciete “conservatieve” partij kende, zijn conservatieve waarden altijd vertegenwoordigd geweest door de christelijke partijen. De Nederlandse samenleving heeft van oudsher een burgerlijk en conservatief karakter (Stevens, 2022).

Het CDA en het conservatisme in het algemeen onderscheiden zich van het linkse gedachtegoed, dat vaak wordt gekenmerkt door systeemkritiek en slachtofferdenken, waarbij de schuld vooral bij bedrijven of “de ander” wordt gelegd (Janssens, 2024). Conservatieven hebben daarnaast vaak geen sterk vooruitgangsgeloof, zoals dat bij liberalen en socialisten wel bestaat (Stevens, 2022). Eigen verantwoordelijkheid nemen staat centraal in hun visie. Het CDA positioneert zichzelf als een “wij-partij” die de samenleving als geheel centraal stelt, in tegenstelling tot liberalen en socialisten, die de nadruk leggen op de individuele ontplooiing (Janssens, 2024). Toch lijkt het CDA-moeite te hebben om sociaal conservatisme expliciet als ondertitel te voeren, omdat het primair een christendemocratische partij blijft. Hun christelijke karakter zorgt voor verlies van stemmen (Runge, 2023). BBB ziet zichzelf ook als “wij-partij”, bijvoorbeeld Van der Plas (2023a) benadrukt “Het is bewust geen partij genoemd maar een beweging, we moeten het met ons allen doen”.

De principes van sociaal conservatisme lijken passend bij de standpunten die BBB in eerdere verkiezingscampagnes heeft uitgedragen. Daarnaast biedt de huidige neergang van partijen zoals NSC een strategische mogelijkheid om kiezers aan te trekken door sociaal conservatisme als ideologie te omarmen. Ook rechts-populistische partijen zoals de PVV opereren volgens Stevens (2022) niet volledig vanuit een conservatief kader, maar zijn eerder populistisch. Dit geeft BBB eveneens kansen om zich te onderscheiden en een breder electoraat aan te spreken.

De media vragen zich af of sociaal conservatisme, zoals dat door BBB en NSC wordt gebruikt, wel consistent is met de definitie van de termen. NSC richt zich vooral op het denken in sociale contracten, wat door sommigen als liberaler wordt beschouwd, met name vanwege het “voor wat hoort wat” principe (Janssens, 2024). NSC zelf spreekt van “personalisme” waarmee bedoeld wordt op de kleinschaligheid, buurtsolidariteit en persoonlijke betrokkenheid bij medemensen (van Vulpen et al., 2025, p. 67). Maar toch hoe kan een partij sociaal zijn en tegelijkertijd conservatief? (De Jonge, 2023). Dit spanningsveld ontstaat omdat sociale bewogenheid traditioneel wordt geassocieerd met linkse partijen, terwijl conservatieven vaak worden geportretteerd als voorstanders van marktwerking en grote bedrijven (De Jonge, 2023). Niet alle conservatieven volgen echter de lijnen van Margaret Thatcher, de Nieuwe Vlaamse Alliantie of Ronald Reagan. Echt conservatief denken is niet bourgeois; het heeft er juist kritiek op, en daarom zijn conservatieven niet altijd rechts (Ossewaarde, 2005). Andere tradities zijn bijvoorbeeld die van Benjamin Disraeli en zijn “one-nation conservatism”. Disraeli stelde dat “degenen die in bevoorrechte omstandigheden leefden, de morele plicht hadden om te zorgen voor mensen die het minder getroffen hadden (De Jonge, 2023). De overheid speelt een rol bij het beschermen van de zwakkeren (De Jonge, 2023).

In onderstaande tabel is een samenvatting van het sociaal-conservatisme vergeleken met andere grotere ideologieën te zien.

<p>Sociaal-progressief:</p> <ul style="list-style-type: none"> ● Collectivisme ● Veel overheidsingrijpen ● Strijd tegen kapitalisme <i>(systeem kritiek en schuld bij ander)</i> ● Multiculturele samenleving ● Vooruitgangsgeloof ● Individuele ontplooiing ● Vaak bottom-up (arbeiders) 	<p>Sociaal-conservatief:</p> <ul style="list-style-type: none"> ● Beperkt overheidsingrijpen ● Vaak economisch gematigd linkse koers ● Focus op samenleving ● Focus op zelfredzaamheid ● Zwakkeren bijstaan ● Vaak bottom-up (<i>lokaal belang</i>) ● Focus op traditie, gezin en gezonde vaderlandsliefde ● Focus op gemeenschappen ● Geleidelijke verandering
<p>Liberaal-progressief:</p> <ul style="list-style-type: none"> ● Individualisering ● Ontplooiing van het individu ● Gemiddelde hoeveelheid overheidsingrijpen ● Focus op de multiculturele samenleving ● Vooruitgangsgeloof ● Vaak top-down (<i>bourgeois</i>) ● Voorstanders marktwerking en grote bedrijven 	<p>Liberaal-conservatief:</p> <ul style="list-style-type: none"> ● Individualisering ● Laissez-faire (<i>zo min mogelijk overheidsingrijpen</i>) ● Eigen verantwoordelijkheid ● Individuele ontplooiing ● Voorstanders marktwerking en grote bedrijven ● Vooruitgangsgeloof ● Vaak top-down (<i>bourgeois</i>)

Als laatste punt: de laatste B van Beweging. BBB begon als een beweging, maar is steeds meer een “bewegingspartij” geworden. Media beweren dat bewegingspartijen hybriden zijn die de passie van bewegingen hebben toegevoegd aan partijen, terwijl ze de partijen hebben beroofd van een van hun traditionele functies als institutionele rem op democratische excessen (Tarrow, 2022). Bewegingspartijen houden minder dan gewone partijen rekening met bredere kwesties die weinig interesse wekken bij gewone burgers (Tarrow, 2022). Andere bronnen benadrukken juist de verschillen tussen partijen en bewegingen: partijen zijn loyaal aan hun macht, ongeacht de beleidsagenda, terwijl bewegingen loyaal zijn aan hun eigen agenda (Special to The Denver Post, 2009). De meeste bewegingen zeggen nee, ook omdat het moeilijker is om een gezamenlijke oplossing te vinden en ja te zeggen (Tarrow, 2022). Bovendien moeten bewegingen, als ze succesvol willen worden, hun eigen agenda ondermijnen in de zoektocht naar electorale eenheid (Special to The Denver Post, 2009). Echte grassrootsbewegingen richten zich verder op tastbare resultaten in de echte wereld en niet op partijpolitieke ijdelheid (Special to The Denver Post, 2009).

Verkenning van de kernwaarden van BBB

Dit hoofdstuk gaat in op de kernwaarden van BBB, zoals die bij de oprichting van de beweging zijn vastgesteld. Het hoofdstuk verkent wat er binnen BBB over deze waarden is gedeeld en geschreven, wat de betekenis van deze begrippen is in de bredere literatuur, en verhoudt tot andere partijen en hun kernwaarden. Het hoofdstuk begint met een toelichting op de vier kernwaarden van BBB en beschrijft hoe de beweging deze definieert. Vervolgens worden mogelijke interpretaties binnen BBB en in de bredere literatuur besproken, inclusief wat deze interpretaties kunnen inhouden. Daarna wordt onderzocht hoe de kernwaarden van BBB zich verhouden tot die van andere partijen.

Kernwaarden volgens BBB-bronnen

Volgens onze website vormen de kernwaarden de grondbeginselen van BBB: “Ze beschrijven waar wij in geloven en zijn onze drijfveer voor alles wat wij samen willen bereiken” (BoerBurgerBeweging, 2021). De partij onderscheidt vier kernwaarden: noaberschap, de gulden regel, authenticiteit en professionaliteit. De eerste waarde, noaberschap, betekent: “We geven om elkaar en werken respectvol samen; er voor elkaar zijn is vanzelfsprekend” (BoerBurgerBeweging, 2021). De tweede waarde is de gulden regel: “Behandel de ander zoals je zelf wilt worden behandeld. Wat u niet wilt dat u geschiedt, doe dat ook een ander niet. Wees betrouwbaar, eerlijk, oprecht en respectvol. Iedereen is gelijk; transparant, helder en open” (BoerBurgerBeweging, 2021). De derde kernwaarde is authentiek: “Blijf jezelf, doe gewoon, wees positief (het glas is halfvol). Humorvol, geen arrogantie, geen spatjes” (BoerBurgerBeweging, 2021). Tot slot staat professioneel voor: “Kijk vooruit naar de lange termijn. Hanteer een goede stijl en houding en stel het algemeen belang boven het persoonlijk belang” (BoerBurgerBeweging, 2021).

Deze waarden zijn helder omschreven en geven een duidelijk beeld van het type persoon dat binnen BBB past. Wat echter minder is uitgewerkt, is hoe deze waarden concreet doorwerken in onze beleidsstandpunten. Hoe vertalen we deze kernwaarden naar de praktijk? In publieke bronnen zoals de verkiezingsprogramma's en de H.J. Schoolezing bieden hierop enige verdieping, maar voor beleid is er ook een interne impact-definitie checklist. Al deze bronnen worden in de volgende sectie uitgebreid besproken.

Noaberschap en Noaberstaat

Volgens BBB betekent noaberschap er voor elkaar zijn en naar elkaar omkijken (BoerBurgerBeweging, 2023). “We laten niemand achter, steunen onze ondernemers in het nationale speelveld, en ons beleid wordt vormgegeven op basis van vertrouwen” (BoerBurgerBeweging, 2023). Leefbaarheid staat centraal in ons beleid, evenals het waarborgen van nationale en internationale veiligheid (BoerBurgerBeweging, 2023).

Noaberschap is belangrijk omdat het mensen met elkaar verbindt: men kent elkaar, begrijpt elkaar, gunt elkaar iets, laat elkaar in zijn waarde en kijkt naar elkaar om (BoerBurgerBeweging, 2023; van der Plas, 2023b). Dit is van groot belang, omdat juist daar waar mensen zich verbonden voelen, de democratie het meest effectief functioneert en maatschappelijke problemen het best worden opgelost (BoerBurgerBeweging, 2023). Om noaberschap te bevorderen, ondersteunt BBB gemeenschaps- en vrijwilligersorganisaties die bijdragen aan sociale verbondenheid (BoerBurgerBeweging, 2023).

In Europees verband krijgt noaberschap een bredere invulling:

Je staat als goede buur altijd klaar voor elkaar, werkt samen om problemen op te lossen en verwelkomt elkaar op het nationale erf. Maar een goede noaber geeft zijn burens ook de ruimte om eigen keuzes te maken, activiteiten te ontplooiën en gepaste afstand te bewaren tot de nationale soevereine sfeer van zijn buurlanden (BoerBurgerBeweging, 2024).

In de impactdefinities wordt beschreven dat BBB bestaat om alle Nederlanders een leefbaar Nederland te laten ervaren (BoerBurgerBeweging, 2025). Dit betekent dat we omzien naar elkaar, zonder te vervallen in betutteling; de samenleving krijgt verantwoordelijkheid en vertrouwen (BoerBurgerBeweging, 2025). Voor een samenleving gebaseerd op het *noaberschap* is beleid nodig dat draagvlak heeft, bijdraagt aan zelfredzaamheid en weerbaarheid, en tegelijkertijd niet onnodig ingrijpt in de persoonlijke levenssfeer. Beleid moet ertoe bijdragen dat Nederlanders weer trots kunnen zijn op hun land, en het moet goed zijn voor zowel het vestigingsklimaat als de voedselzekerheid (BoerBurgerBeweging, 2025). Daarnaast houdt goed beleid in dat wet- en regelgeving alleen op Europees niveau wordt vastgesteld wanneer dat echt noodzakelijk is (BoerBurgerBeweging, 2025).

BBB is niet de enige die dit begrip gebruikt. In de bredere academische literatuur wordt gesteld: “Naberschap is een concept dat verwijst naar het meest toevallige en toch minst te vermijden fenomeen van alle sociale relaties: de relatie tussen burens” (El Bulbeisi, 2021). Voor Max Weber is naberschap een rationele, pragmatische handeling en een economisch geïnspireerde vorm van broederschap, waarbij de buur een helper in nood is (El Bulbeisi, 2021). Andere bronnen onderschrijven deze betekenis en benadrukken dat noaberschap onderlinge burenhulp betekent, en dat het kenmerkend is voor bepaalde plattelandsregio’s waar dit begrip diep in de samenleving is geworteld (Rombouts, 2024; van Vulpen et al., 2025). Het begrip is bijzonder rekbaar: het betreft een vorm van niet-vrijwillige nabijheid, die kan variëren van genegenheid tot agressie (El Bulbeisi, 2021).

Noaberschap heeft ook diepere betekenis volgens de literatuur. Het verwijst naar wederzijdse hulp tussen burens en het idee dat men voor elkaar klaarstaat (Rombouts, 2024). Deze hulp is van onderaf ontstaan, waarbij wederkerigheid een essentiële rol speelt. Daarvoor zijn binding en solidariteit binnen de gemeenschap vereist (Van Vulpen et al., 2025). Daarnaast fungeert noaberschap als een informeel controlesysteem dat bijdraagt aan het waarborgen van normen en waarden. Tegelijkertijd kan het ook leiden tot een vorm van saamhorigheidsdwang, die een uitsluitende werking kan hebben (Van Vulpen et al., 2025). Ook andere bronnen benadrukken deze dubbelzinnigheid: nabuurschap ontstaat door herhaaldelijke interacties en draait om de voortdurend tot stand gebrachte, heronderhandelde en herformuleerde grenzen tussen nabijheid en afstand (El Bulbeisi, 2021).

Noaberschap heeft ook een romantische of idyllische betekenis. Het roept een gevoel van trots op en wordt vaak enigszins geromantiseerd, omdat het nauw verweven is met de idealisering van het plattelandsleven (Rombouts, 2024). “Noaberschap heeft een idyllisch idee van het plattelandsleven dat wordt opgevoerd met een portie streekchauvinisme” (Van Vulpen et al., 2025). Het begrip fungeert als een sociaal bindmiddel en draagt eraan bij om mensen dichter bij elkaar te brengen (Van Vulpen et al., 2025). Tegelijkertijd heeft noaberschap ook een vrij conservatief karakter (Van Vulpen et al., 2025).

Noaberschap is ook nauw verbonden met lokale initiatieven van onderop. “Noaberschap kan een mooi middel, idee of initiatief zijn waarmee mensen elkaar een helpende hand bieden” (Rombouts, 2024). Volgens Rombouts (2024) stuurt de politiek actief aan op een vorm van “modern noaberschap”, waarbij burgers zelf initiatieven nemen om bijvoorbeeld culturele voorzieningen gezamenlijk draaiende te houden. Deze lokale betrokkenheid sluit aan bij de kern van noaberschap: het verbindt mensen en stimuleert hen om zich in te zetten voor het algemeen belang (Rombouts, 2024; Van Vulpen et al., 2025). Het leidt ertoe dat mensen samen problemen oplossen en naar elkaar omzien. Toch wordt de overheid bij dergelijke initiatieven vaak als een sta-in-de-weg ervaren; een tegenwerkende partij die met stroperige bureaucratie en regelgeving eerder frustreert dan faciliteert (Van Vulpen et al., 2025). Dit laat de eeuwenoude spanning tussen staat en noaberschap zien, die steeds balanceert tussen bemoeienis en bescherming. Volgens Van Vulpen et al. (2025) mag de overheid een beroep op noaberschap niet gebruiken als vrijbrief om bezuinigingen te rechtvaardigen (p. 65). Noaberschap is immers van oudsher een burgerinitiatief van onderop, en het lijkt paradoxaal wanneer de overheid het als top-down beleid oplegt aan inwoners.

De waarde noaberschap is veruit het meest uitgewerkt, zowel in de praktijk als in de beleidsopvattingen. BBB streeft naar een noaberstaat, ofwel een *Mienskipsteat* (Fries voor ‘gemeenschapsstaat’) (BoerBurgerBeweging, 2023; van der Plas, 2023b). Dit betekent: “een overheid die functioneert als een betrokken buurvrouw of buurman; iemand op wie je kunt rekenen, maar die ook gepaste afstand bewaart tot het persoonlijke erf” (BoerBurgerBeweging, 2023; Van der Plas, 2023b). Deze noaberstaat moet worden geleid door mensen met visie, praktijkervaring en integriteit (BoerBurgerBeweging, 2023; Van der Plas, 2023b).

Zoals in het verkiezingsprogramma en de HJ Schoo lezing wordt gesteld:

Een overheid die oog heeft voor wat écht belangrijk is: gezond voedsel, schone lucht, schoon water, betaalbare woningen, en werk dat bestaanszekerheid biedt. Maar ook goede gezondheidszorg, zorg voor ouderen, perspectief voor jongeren én simpele dingen die de leefbaarheid versterken: een bus die in de straat stopt, een pinautomaat om de hoek, de jaarlijkse straatbarbecue, dorpsfeest en een terras in het dorp (BoerBurgerBeweging, 2023; Van der Plas, 2023b).

Het is een visie die niet alleen gericht is op welvaart, maar ook op welzijn (Van der Plas, 2023b). Nederland moet een *volkshuis* worden: een samenleving die functioneert als een grote familie. Net als in een familie kies je niet voor elkaar, maar moet je het wel sámen doen (Van der Plas, 2023b). Dat betekent: iedereen draagt bij, kijkt naar elkaar om, en biedt ruimte voor ieders mening, stem, verhaal en bestaan (Van der Plas, 2023b). De noaberstaat betekent ook dat de overheid er niet alleen moet zijn voor de hogere middenklasse, maar juist ook voor kwetsbare groepen en mensen die achterblijven (Van der Plas, 2023b). “De overheid is er voor burgers, en niet andersom” (BoerBurgerBeweging, 2023; Van der Plas, 2023b). Daarom moet de overheid stoppen met functioneren als een groot bedrijf, waarin de menselijke maat naar de achtergrond is verschoven (Van der Plas, 2023b). Mensen zijn nu te vaak overgeleverd aan marktwerking en concurrentie, juist op plekken waar dat onwenselijk is (Van der Plas, 2023b). Bureaucratie moet worden teruggedrongen, en er moet ruimte komen voor echte gesprekken; gesprekken waarin mensen elkaar daadwerkelijk horen en begrijpen (Van der Plas, 2023b).

Verder getuigt het van goede noaberstatelijkheid wanneer een overheid zorgdraagt voor de leefbaarheid van regio's, of inwoners zelf de ruimte biedt om die leefbaarheid te organiseren (BoerBurgerBeweging, 2023; Van der Plas, 2023b). Dit betekent dat álle regio's toegang moeten houden tot basisvoorzieningen, en dat financiële overwegingen niet altijd als excuus mogen dienen om daarop te bezuinigen (Van der Plas, 2023b). Ook de zwakkere regio's moeten worden versterkt, onder andere met betaalbare woningen, om ervoor te zorgen dat mensen in hun eigen regio kunnen blijven wonen (Van der Plas, 2023b). Een noaberstaat impliceert dat we afstappen van een “one-size-fits-all”-benadering en in plaats daarvan regionale diversiteit erkennen en waarderen (Van der Plas, 2023b). Daarom moet er meer zeggenschap terug naar de regio's, want mensen werken en handelen in de praktijk op lokaal niveau (Van der Plas, 2023b). Om de noaberstaat te laten bloeien, moet de overheid niet alles tot in detail willen regelen, maar kaders stellen en fungeren als vangnet en springplank (Van der Plas, 2023b). Dit vraagt om decentralisatie van zowel bevoegdheden als middelen. Door elkaar ruimte te geven, bevorderen we tolerantie en solidariteit (Van der Plas, 2023b).

Een noaberstaatrelatie is gebaseerd op wederkerige verantwoordelijkheid tussen burger en overheid, en op respect en vertrouwen (BoerBurgerBeweging, 2023). De noaberstaat staat dicht bij de samenleving, waarbij betrokkenheid en democratie

gepaard gaan met een sterke regionale verbondenheid (BoerBurgerBeweging, 2023). Deze waarden dragen bij aan de totstandkoming van een Nederland waarin iedereen zich thuis voelt en waarin toegang tot basisvoorzieningen gewaarborgd is, zowel op het platteland als in de stad (BoerBurgerBeweging, 2023).

Andere bronnen uiten constructieve kritiek op het begrip:

Het idee van noaberstaat roept vragen op over de rolverdeling tussen individuen, gemeenschappen en de overheid in het waarborgen van welzijn. Enerzijds klinkt een noaberstaat als een hang naar betrouwbaarheid en naar het bekende: de overheid als een vertrouwde buur. Anderzijds klinkt een noaberstaat als een terugtrekkende overheid die inzet op meer individuele verantwoordelijkheid en burenafhankelijkheid. (van Vulpen et al., 2025, p. 67)

Gulden Regel

Volgens BBB betekent de Gulden Regel: behandel de ander zoals je zelf behandeld wilt worden (BoerBurgerBeweging, 2023). “Iedereen is gelijkwaardig, dus wees betrouwbaar, eerlijk, oprecht, respectvol en communiceer transparant, helder en open” (BoerBurgerBeweging, 2023). “We vragen respect voor andermans mening en bezit” (BoerBurgerBeweging, 2023). Verder respecteren we de privacy van burgers en komen we niet achter hun voordeur (BoerBurgerBeweging, 2023). We zijn aanspreekbaar, zeggen wat we doen en leggen uit waarom iets niet mogelijk is (BoerBurgerBeweging, 2023). Daarnaast zijn we tegen discriminatie en stellen we dat we de ander lief moeten hebben als onszelf (Keijzer, 2025). Het feit dat iemand iets als discriminatie ervaart, betekent niet automatisch dat dit zo is, maar waar dit wel het geval is, moeten we actie ondernemen (Keijzer, 2025). Ook hoort bij vrijheid verantwoordelijkheid: het feit dat je alles kunt zeggen, betekent niet dat je alles moet zeggen (Van der Plas, 2023b).

In de praktijk betekent dit dat we onze boodschap op een beschaafde manier brengen: scherp op de inhoud, rustig in de vorm en mild ten aanzien van de persoon (BoerBurgerBeweging, 2025). Sociale kwesties, zoals gendergelijkheid, LHBTIQ+-rechten en milieukwesties benaderen we vanuit de gulden regel: behandel anderen zoals je zelf behandeld wilt worden (BoerBurgerBeweging, 2025).

Authentiek

De kernwaarde authentiek betekent: blij jezelf, doe gewoon, wees positief (het glas is halfvol) en sta open voor nieuwe inzichten (BoerBurgerBeweging, 2023). Humor is belangrijk, maar arrogantie wordt afgewezen (BoerBurgerBeweging, 2023). Kijk bij kritiek niet alleen door de verrekijker, maar ook in de spiegel, en geef fouten toe (BoerBurgerBeweging, 2023). Verder, wees trots op wie je bent en waar je vandaan komt (BoerBurgerBeweging, 2023). Deze waarde houdt ook in dat iedereen gelijkwaardig is en dat we niemand uitsluiten (BoerBurgerBeweging, 2023). Toch kunnen er verschillen zijn, en die mogen benoemd worden, waarbij we trots zijn op dialect (BoerBurgerBeweging, 2023). In Nederland worden mensen tegenwoordig vaak weggezet met termen als “borrelpraat”, “jouw mening nemen we niet serieus” of “jouw grap is fout” (Van der Plas, 2023b). BBB is van mening dat mensen gezien en gehoord

moeten worden, wat leidt tot gesprekken en respect voor elkaars mening (Van der Plas, 2023b). In de praktijk betekent dit dat BBB'ers authentiek zijn en helder communiceren, zonder vakjargon en op een manier die voor iedereen toegankelijk is (BoerBurgerBeweging, 2025).

Professioneel

De kernwaarde professioneel betekent: kijk vooruit naar de lange termijn en wees bewust van stijl en houding (BoerBurgerBeweging, 2023). Het algemeen belang komt vóór het persoonlijke belang (BoerBurgerBeweging, 2023). Verder benadrukt deze waarde dat we kennis halen uit de samenleving, waarbij vakmanschap en praktijkkennis voorop staan bij het maken van beleid (BoerBurgerBeweging, 2023). We staan voor “meten = weten”, feiten en metingen boven modellen, en beproefde benaderingen boven theoretische benaderingen (BoerBurgerBeweging, 2023). Ook blijven we luisteren en staan we open voor andere meningen (BoerBurgerBeweging, 2023). Deze waarde houdt ook in dat we open kaart spelen, staan voor een open en transparante bestuurscultuur, en de verantwoordelijkheid nemen om goed te besturen (BoerBurgerBeweging, 2023). In de praktijk betekent dit dat BBB werkt met betrouwbare bronnen, haar positie ten opzichte van andere partijen goed kent en een passende stijl en houding hanteert om daadwerkelijk impact te maken (BoerBurgerBeweging, 2025). Daarnaast staan we voor een begrijpelijke overheid die beleid voert dat consistent, voorspelbaar, transparant en vooral uitvoerbaar is (BoerBurgerBeweging, 2025).

Kernwaarden bij andere partijen

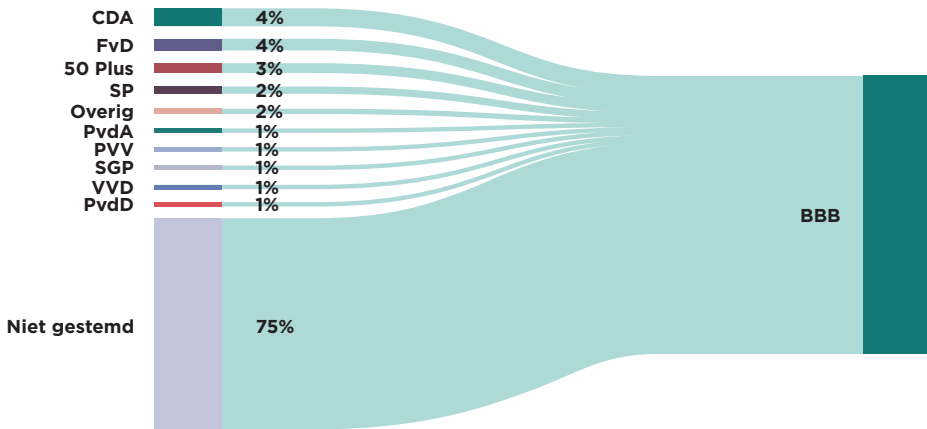
BBB-kernwaarden lijken ten opzichte van andere partijen te verschillen qua doel. BBB focust met haar kernwaarden op wat voor mensen er bij BBB passen, hun houding en gedrag, terwijl andere partijen kernwaarden gebruiken die meer aansluiten op hun beleidsopvattingen. Zo heeft de VVD-kernwaarden als vrijheid, verantwoordelijkheid, verdraagzaamheid, sociale rechtvaardigheid en gelijkwaardigheid. Deze waarden legt de VVD goed uit op hun website, inclusief “dagelijkse voorbeelden” (VVD, z.d.). Ook de Partij van de Arbeid heeft meer beleidsgerichte kernwaarden zoals bestaanszekerheid, vrijheid, gelijkwaardigheid, solidariteit en duurzaamheid (PvdA, z.d.). GroenLinks heeft juist drie kernwaarden voor hun gedragscode: duurzaamheid, verbinding en eerlijk delen (GroenLinks, z.d.). Andere partijen, zoals het CDA, PVV of NSC, hebben helemaal geen vaste kernwaarden.

4.

Kernwaarden en ideologie van leden en kiezers

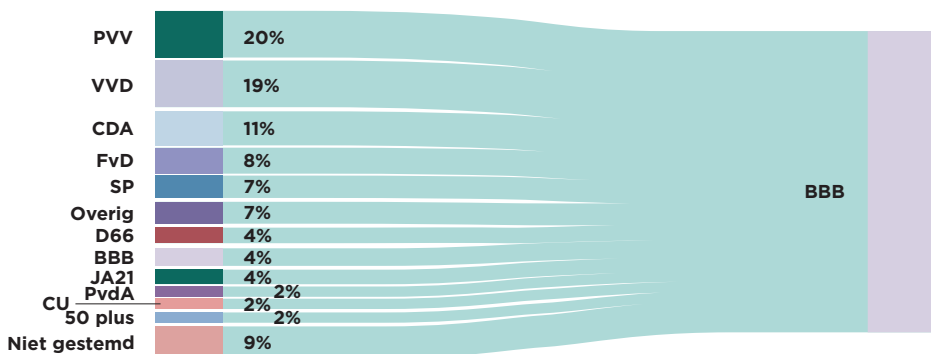
4.1 Ipsos I&O kiezersstromen en trends in het electoraat

Het Ipsos rapport laat zien dat BBB-kiezers ten tijde van de Tweede Kamer verkiezingen vooral van de niet-stemmers bij de provinciale staten verkiezingen van 2019 vandaan komen (Ipsos I&O, 2025a). Er wordt ook een klein percentage (6%) van het CDA gewonnen, zie Figuur 1.

Figuur 1 Kiezerstromen van PS19 naar TK21 (Ipsos I&O, 2025a, p. 20)

BBB behaalde aanzienlijke winst tijdens de Provinciale Statenverkiezingen in 2023. De partij wist een aanzienlijk aantal kiezers uit de Tweede Kamerverkiezingen van 2021 te behouden; 86 procent van hen stemde opnieuw op BBB tijdens de Statenverkiezingen. BBB slaagde er bovendien in om veel stemmen van andere partijen te winnen: bij TK2021 stemde 20% van de BBB-stemmers op de PVV, terwijl 19% op de VVD, 11% op het CDA, 8% op het FvD en 7% op de SP. Kiezers die in 2021 niet stemden, hebben ook voor 9 procent bijgedragen aan het resultaat van BBB tijdens de Provinciale Statenverkiezingen (zie Figuur 2).

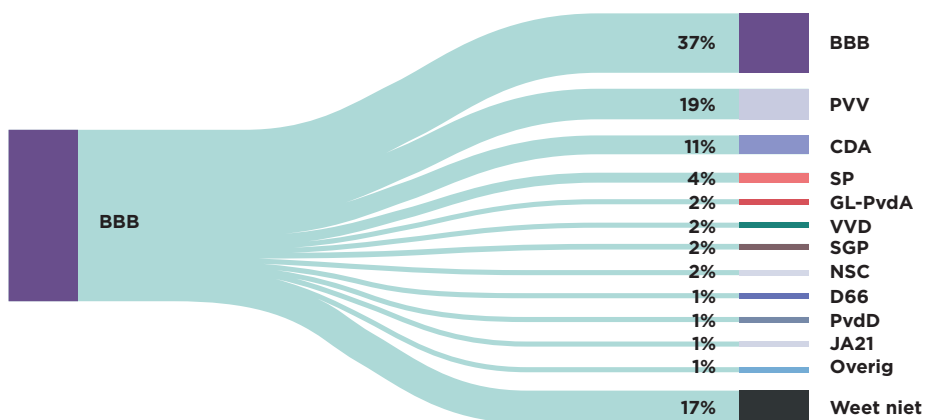
Figuur 2 Kiezerstromen van TK21 naar PS23 (Ipsos I&O, 2025a, p. 21)

Bij de Tweede Kamerverkiezingen van 2023 verloor BBB veel kiezers die tijdens de Provinciale Statenverkiezingen van dat jaar op de partij hadden gestemd. BBB wist slechts 22 procent van haar kiezers uit maart 2023 vast te houden. De afhakers kozen vooral voor de PVV (40% van de voormalige BBB-stemmers), NSC (19%) en VVD (11%). Kleine groepen vertrokken daarnaast naar SP (2%), CDA, SGP en GroenLinks-PvdA (elk niet meer dan 1%) (zie Figuur 3).

Figuur 3 Kiezerstromen van PS23 naar TK23 (Ipsos I&O, 2025a, p. 22)

In de zetelpeiling van Ipsos I&O van 17 februari 2025 komt BBB uit op 4 virtuele zetels. Momenteel houdt de partij ongeveer 37% van haar kiezers uit de Tweede Kamerverkiezingen van 2023 vast. Dat is minder dan het huidige aantal zetels, want 4 van de 7 zetels komt neer op ongeveer 57%. De afhakers verspreiden zich over verschillende partijen, met name naar PVV (19%) en CDA (11%). Daarnaast weet ongeveer één op de zes (17%) BBB-kiezers van TK23 nog niet op welke partij zij gaat stemmen. Hier liggen dus nog kansen om deze kiezers aan BBB te binden (zie ook Figuur 4).

Figuur 4 Kiezersstromen van TK23 tot zetelpeiling in februari 2025 (Ipsos I&O, 2025a, p. 23)

Het verlies van kiezers wordt deels gecompenseerd door voormalige PVV- en NSC-kiezers die nu (virtueel) overstappen naar BBB. Ook de steun van niet-stemmers uit 2023 speelt een belangrijke rol: 16 procent van de huidige virtuele zetelstand van BBB bestaat uit kiezers die in november 2023 niet naar de stembus gingen. Daarnaast komt 18 procent van de BBB-stem uit kiezers die toen op de PVV stemden, en 5 procent uit voormalige NSC-kiezers. Het Ipsos I&O rapport geeft ook een beeld van de potentiële BBB-stemmer (zie ook Figuur 5).

Overweegt ook:	Eerste voorkeurspartij										
	GL-PvdA	PvdD	Volt	D66	SP	CDA	NSC	VVD	BBB	SGP	PVV
GL-PvdA		40%	61%	62%	44%	11%	15%	6%	6%	0%	3%
PvdD	34%		21%	21%	28%	3%	8%	4%	2%	0%	5%
Volt	30%	21%		39%	14%	11%	2%	6%	0%	4%	1%
D66	42%	12%	54%		13%	16%	19%	20%	6%	0%	1%
SP	20%	12%	17%	6%		7%	13%	3%	2%	2%	5%
DENK	3%	0%	0%	1%	3%	1%	2%	0%	0%	0%	1%
CU	5%	7%	2%	3%	6%	23%	8%	5%	9%	38%	2%
CDA	12%	1%	8%	33%	24%		21%	40%	13%	17%	8%
NSC	9%	5%	4%	7%	11%	19%		16%	7%	5%	3%
VVD	8%	5%	17%	26%	12%	46%	19%		31%	6%	23%
BBB	2%	5%	0%	1%	13%	12%	9%	17%		6%	27%
SGP	0%	1%	0%	1%	2%	6%	0%	2%	1%		2%
JA21	0%	3%	1%	1%	6%	4%	6%	12%	17%	8%	16%
PVV	1%	8%	0%	2%	10%	10%	19%	29%	53%	5%	
FvD	0%	5%	0%	0%	0%	0%	3%	1%	0%	5%	8%

Figuur 5 % kiezers van een partij dat (ook) een andere partij overweegt (Ipsos I&O, 2025a, p. 24)

Bron: Ipsos I&O-peiling februari 2025. Basis: heeft partij van eerste voorkeur (n = 2.165)

Het figuur laat zien dat er nog veel potentieel is voor BBB bij de komende verkiezingen. Met name onder PVV-kiezers is er sprake van gedeelde interesse of inhoudelijke raakvlakken: 27 procent van de kiezers die in februari 2025 de voorkeur geeft aan PVV, overweegt ook op BBB te stemmen. Dit vertegenwoordigt 8 à 9 zetels. Ook onder kiezers van VVD (17%), SP (13%) en CDA (12%) wordt BBB overwogen. Bij links-progressieve partijen zoals Volt, D66 en GroenLinks-PvdA is op dit moment weinig tot geen winst te behalen.

Dit wordt bevestigd in de allernieuwste peiling van Ipsos I&O van 16 juni. Daaruit blijkt dat BBB nog veel potentieel heeft: ongeveer 8% van de kiezers geeft aan een zwakke voorkeur voor BBB te hebben (Ipsos I&O, 2025b). Dit laat zien dat BBB nog een aanzienlijk aantal zwevende kiezers kan overtuigen.

Daarnaast komt uit dezelfde peiling naar voren dat BBB ondanks het mogelijke verlies van zetels een aantrekkelijke coalitiepartner blijft. BBB staat op de zesde plaats als meest gewenste partij om mee samen te werken (Ipsos I&O, 2025b). Maar liefst 22% van de kiezers van andere partijen ziet BBB als een aantrekkelijke partner in een coalitie.

Uit cijfers van Ipsos I&O blijkt ook waar de BBB-stemmer vandaan komt. Toen BBB in 2021 de Tweede Kamer betrad, behaalde de partij vooral sterke resultaten in het oosten van het land. Bij de daaropvolgende Provinciale Statenverkiezingen werd BBB zelfs in alle provincies de grootste partij. Ook het kiezersaandeel in het westen groeide toen naar 33%, al blijft deze regio nog steeds iets ondervertegenwoordigd binnen het BBB-electoraat.

Sindsdien is de regionale spreiding van het BBB-electoraat beperkt veranderd. Het aandeel kiezers uit het oosten is iets gestegen en ligt nu op 33%, terwijl dat aandeel onder alle kiezers 21% bedraagt. Het aandeel BBB-kiezers uit het zuiden is juist iets gedaald, naar 19%, tegenover 24% van alle kiezers.

Voorals stemmers uit Gelderland, Drenthe en Flevoland zijn relatief sterk vertegenwoordigd binnen het BBB-electoraat. In de totale kiezerspopulatie komt respectievelijk 10%, 3% en 3% van de stemmers uit deze provincies. Onder BBB-stemmers liggen deze percentages aanzienlijk hoger: 16% komt uit Gelderland, 7% uit Drenthe en eveneens 7% uit Flevoland.

Ook de mate van stedelijkheid onder BBB-kiezers is onderzocht door Ipsos I&O. Daaruit blijkt dat BBB-kiezers vooral afkomstig zijn uit weinig tot niet-stedelijke gebieden. Tijdens de Provinciale Statenverkiezingen van 2023 nam het aandeel BBB-stemmers in stedelijke gebieden nog toe, van 24% naar 38%. Deze trend zette echter niet door: tussen PS23 en TK23 verloor BBB veel van deze kiezers, vooral uit stedelijke gebieden. Op dit moment woont ruim de helft (55%) van de BBB-kiezers in weinig tot niet-stedelijke gebieden, tegenover slechts 28% van de Nederlandse kiezers in het algemeen. Ter vergelijking: het electoraat van PVV, VVD en vooral NSC is sterker geconcentreerd in stedelijke omgevingen. CDA-kiezers wonen ook bovengemiddeld vaak in minder stedelijke gebieden, maar minder uitgesproken dan BBB-kiezers.

Ook op het gebied van opleidingsniveau zijn duidelijke trends zichtbaar. BBB is met name sterk onder middelbaar opgeleiden. Het aandeel hoger opgeleiden is relatief laag en dat beeld is consistent over de periode 2021–2025. Al in 2021 was 56% van de BBB-kiezers middelbaar opgeleid. Bij PS23 groeide de partij, vooral onder lager opgeleiden: hun aandeel steeg van 22% bij TK21 naar 31%. Na die piek verloor BBB echter kiezers in alle opleidingsgroepen. Opvallend is dat vooral de lager opgeleiden sindsdien zijn afgehaakt; in februari 2025 lag hun aandeel binnen het BBB-electoraat nog op slechts 16%. Ter vergelijking: de PVV is juist relatief sterk onder laagopgeleiden (27%), terwijl VVD en NSC juist beter presteren onder hoogopgeleiden.

Tot slot zijn er ook inkomensgegevens beschikbaar. BBB-kiezers komen gemiddeld uit huishoudens met een relatief laag inkomen. Hoewel het electoraat qua inkomensverdeling relatief stabiel bleef tijdens de groei tussen TK21 en PS23, verloor de partij tussen PS23 en TK23 en in de periode daarna vooral kiezers met een middeninkomen. Hierdoor is het aandeel BBB-kiezers met een beneden modaal inkomen geleidelijk toegenomen. Momenteel valt 38% van het BBB-electoraat in deze inkomensgroep. PVV-, VVD-, NSC- en CDA-kiezers bevinden zich gemiddeld vaker in hogere inkomensklassen dan BBB-kiezers.

4.2 Stemmotieven en belangrijke thema's voor BBB-kiezers

Voor BBB-kiezers zijn – net als voor de meeste andere kiezers – de standpunten van de partij de belangrijkste reden om op BBB te stemmen. Dit motief is stabiel en vergelijkbaar met het landelijk gemiddelde. Daarnaast gaf bij de afgelopen drie verkiezingen ongeveer een derde van de BBB-kiezers aan dat ze voor de partij kozen omdat deze 'opkomt voor mensen zoals ik'.

Voor twee op de vijf (42%) van de huidige BBB-kiezers speelt bovendien mee dat de partij 'opkomt voor hun regio'. Dit regionale motief is in vergelijking met andere partijen al jarenlang opvallend sterk aanwezig binnen het BBB-electoraat.

Door de jaren heen is de lijsttrekker een steeds belangrijker stemmotief geworden voor BBB-kiezers. In februari 2025 noemt 41 procent van hen partijleider Caroline van der Plas als hoofdreden om BBB te steunen. Terwijl dit in 2021 nog nauwelijks een rol speelde. Ook bij de Provinciale Statenverkiezingen van 2023 deed 20 procent kiezen voor BBB dankzij Caroline van der Plas. Zelfs in november 2023, bij de laatste Tweede Kamerverkiezingen, lag dit aandeel lager (27 procent) dan nu.

De totale kiezerswaardering voor Van der Plas zelf is echter wat gedaald. In september 2023 gaf het electoraat haar gemiddeld een 5,6; eind die maand was dat gezakt naar 4,9. Daarmee stond ze nog wel in de top 6 van best gewaardeerde lijsttrekkers (Ipsos I&O, 2024). In de meest recente peiling van 16 juni 2025 scoort ze een 4,7 en zakt ze naar de tiende plaats (Ipsos I&O, 2025b). Echter, zij wordt door haar eigen kiezers het hoogst gewaardeerd, namelijk met een 8,3 (Ipsos I&O, 2025c). Dit is de hoogste waardering in vergelijking met de waarderingen die andere lijsttrekkers van hun eigen kiezers krijgen (Ipsos I&O, 2025c).

Wat stemmotieven betreft, wijkt BBB duidelijk af van partijen als VVD, NSC en CDA. Bij hun kiezers vormt “stabiel bestuur” een sterke drijfveer (respectievelijk 48, 30 en 45 procent). Voor BBB-kiezers speelt dit veel minder mee (16 procent), net zoals bij PVV-kiezers (6 procent). Ook in de open antwoorden komen deze patronen duidelijk terug. Bij de Tweede Kamerverkiezingen van 2021 geven BBB-kiezers spontaan het vaakst aan dat hun stem voortkomt uit solidariteit met de boeren, of omdat ze vinden dat de belangen van het platteland en de agrarische sector beter vertegenwoordigd moeten worden in Den Haag. Er leeft een sterk gevoel dat de landelijke politiek te veel wordt bepaald vanuit de Randstad en dat traditionele partijen te weinig oog hebben voor de leefwereld van boeren en plattelandsbewoners.

Dit sentiment komt scherp naar voren in het stikstofdossier, dat door veel kiezers specifiek wordt genoemd. Zij zien BBB als de partij die zich verzet tegen het dominante beeld dat boeren de “hoofdschuldigen” zijn van het stikstofprobleem. Maar het ongenoegen gaat verder dan alleen de landbouw. Veel kiezers geven aan dat ze hun vertrouwen in de gevestigde partijen kwijt zijn, of ontevreden zijn over de politieke situatie in het algemeen. BBB wordt in die context gezien als een frisse wind en een duidelijk tegengeluid.

Ook bij de Provinciale Statenverkiezingen was de meest genoemde spontane reden om op BBB te stemmen: steun aan de boeren en het opkomen voor boerenbelangen in de politiek. Een iets kleinere groep noemde breder dat BBB opkomt voor het platteland en de leefbaarheid in de regio. Opvallend is dat een stem op BBB, nog sterker dan in 2021, werd gebruikt als uiting van onvrede met de landelijke politiek. Veel kiezers stemden tegen de gevestigde orde, die volgens hen de problemen in het land niet oplost en het vertrouwen van de burger heeft verspeeld. Sommigen noemen hun stem zelfs expliciet een “proteststem”. Hoewel veel kiezers vooral benoemen wat er volgens hen misgaat, zijn er ook die aangeven dat BBB hoop biedt op verandering en vernieuwing.

Bij de Tweede Kamerverkiezingen van 2023 zijn deze geluiden nauwelijks veranderd. Ook hier noemen BBB-kiezers in open antwoorden het vaakst hun onvrede met het kabinet en de gevestigde partijen als stemmotief. Zij zien BBB als een partij die wel opkomt voor de gewone Nederlander, het platteland en de boer. Het boerenbelang blijft vaak expliciet genoemd, maar wordt ook breder vertaald naar een gevoel van opkomen voor de “gewone burger”. Daarnaast blijft het stikstofstandpunt van BBB een terugkerend thema. Ook wordt Caroline van der Plas regelmatig genoemd als reden om op de partij te stemmen, haar nuchtere houding en directe manier van communiceren worden duidelijk gewaardeerd.

Ook in de huidige overwegingen van kiezers komt een vertrouwd patroon naar voren. ‘Opkomen voor de boeren en het platteland’ blijft met afstand het meest genoemde spontane motief onder mensen die nu overwegen op BBB te stemmen. Daarnaast waarderen zij vooral de duidelijke taal en nuchtere aanpak van de partij, eigenschappen die voor velen samenkomen in het optreden van Caroline van der Plas.

Opvallend is dat kiezers die hun keuze voor BBB nu motiveren met teleurstelling in andere partijen, zich minder richten op de gevestigde orde dan voorheen. In plaats daarvan keren zij zich juist af van de PVV. Deze kiezers geven aan teleurgesteld te zijn in wat de PVV in het kabinet heeft bereikt, of vinden dat Wilders te ver doorschiet in zijn standpunten.

Ook op het gebied van belangrijke thema's zijn duidelijke trends zichtbaar. Landbouw, stikstof en milieu zijn al jaren de onderwerpen die een centrale rol spelen in de stemkeuze van BBB-kiezers. Bij de Tweede Kamerverkiezingen van 2021 was "duurzaamheid/klimaat/milieu" zelfs het meest genoemde thema, vooral omdat "landbouw" toen niet als aparte antwoordoptie werd aangeboden.

Bij de Provinciale Statenverkiezingen konden kiezers wel expliciet kiezen voor "landbouw" en "stikstof", en dat was direct zichtbaar: respectievelijk 74% en 64% van de BBB-kiezers gaf aan dat deze thema's voor hen doorslaggevend waren. Ook andere kiezers vonden deze onderwerpen relatief belangrijk. Landbouw (30%) en stikstof (38%) behoorden toen tot de top van relevante thema's, samen met klimaat en energie (45%), wonen (40%), normen en waarden (39%) en immigratie (33%).

Toch is er ook sprake van verbreding: waar immigratie in 2021 nog nauwelijks een rol speelde bij BBB-kiezers, werd het bij PS23 en TK23 steeds belangrijker. Naast landbouw wogen ook normen en waarden, zorg en wonen al vroeg mee bij de achterban, maar immigratie kwam daar in latere verkiezingen dus nadrukkelijker bij.

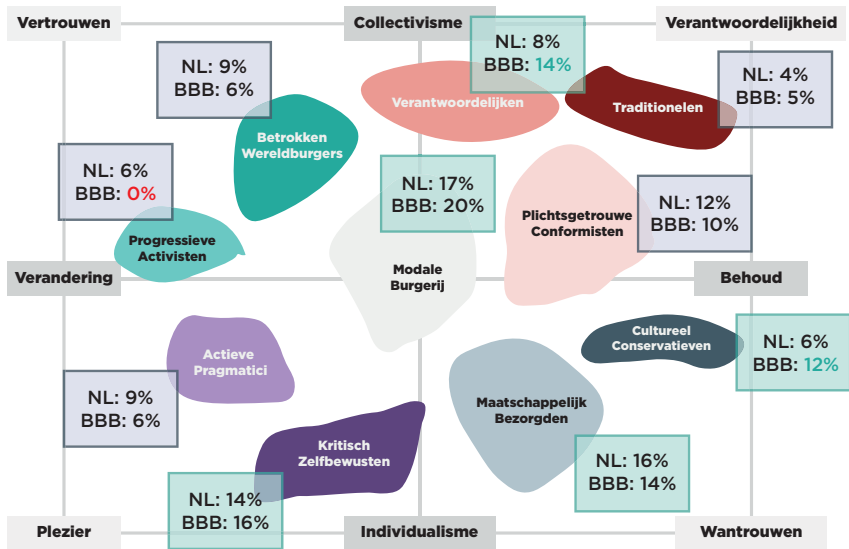
Bij de Tweede Kamerverkiezingen van 2023 zakten stikstof en landbouw als thema's bij de gemiddelde kiezer flink weg, slechts 6% gaf landbouw nog aan als prioriteit terwijl stikstof toen niet eens meer werd voorgelegd. Maar voor BBB-kiezers bleef landbouw wel een speerpunt: 62% noemde het als belangrijk onderwerp, en in de meest recente meting is dat zelfs gestegen naar 73%. Landbouw blijft dus onmiskenbaar het onderscheidende thema voor BBB-kiezers. Onder kiezers van andere rechtse partijen wordt dit onderwerp slechts door een paar procent aangevinkt.

Tegelijkertijd is immigratie en asiel op dit moment voor de Nederlandse kiezer als geheel het belangrijkste onderwerp (29%), hoewel dit wel lager ligt dan in november 2023, toen 37% het noemde. Voor BBB ligt hier dus een uitdaging en een kans: landbouw blijft de ruggengraat van het profiel, maar verbreding richting andere urgente thema's zoals immigratie is noodzakelijk om aansluiting te houden bij het bredere electoraat.

4.3 Waarden van het huidige BBB-electoraat

Ipsos I&O heeft een eigen waardenmodel ontwikkeld, waarin het huidige BBB-electoraat ook is geplaatst. Daaruit blijkt dat de gemiddelde BBB-kiezer, zoals gemeten in februari 2025, zich vooral aan de rechterkant van het model bevindt. Deze kant van het waardenmodel kenmerkt zich door een sterke nadruk op het behoud van bestaande waarden, structuren en tradities, in plaats van het streven naar verandering en vernieuwing.

Binnen het model zijn BBB-kiezers vooral te vinden in de segmenten van de modale burgerij (20%), kritisch zelfbewusten (16%), maatschappelijk bezorgden (14%), verantwoordelijken (14%) en cultureel conservatieven (12%). Vooral in de laatste twee categorieën, de verantwoordelijken en de cultureel conservatieven, zijn BBB-kiezers duidelijk oververtegenwoordigd ten opzichte van de gemiddelde Nederlandse kiezer. Zie hiervoor ook Figuur 6.

Figuur 6 I&O Waardenmodel in 10 segmenten, met aandeel bevolking en BBB-kiezers (Ipsos I&O, 2025a, p. 40)

De modale burgerij (20% van de huidige BBB-kiezers) bevindt zich pal in het midden van het model en is daarmee minder ‘uitgesproken’ collectief of individualistisch, en vernieuwingsgericht of behoudend ingesteld dan andere segmenten. Maar ook deze groep heeft eigen kernwaarden. De modale burgerij hecht weinig waarde aan macht, status en (online) populariteit – belangrijker is gezond zijn. Men hecht wel aan zorgzaamheid, oprechtheid, liefde en rekening houden met anderen. Ook ruimdenkendheid en ‘doen wat je leuk vindt’ zijn belangrijke waarden.

Verantwoordelijken (14% van de huidige BBB-kiezers) zijn sterk gericht op verbinding met anderen. Zij vinden het belangrijk om te luisteren naar anderen, rekening te houden met elkaar, niet te oordelen en zorgzaam en vergevingsgezind te zijn. Verantwoordelijkheid is, de naam zegt het al, een kernwaarde. Ook ruimdenkendheid en duurzaam leven zijn belangrijke waarden.

Cultureel conservatieven (12% van de huidige BBB-kiezers) zijn met name behoudend ingesteld. Met name de waarden van het behoud van tradities en vaderlandsliefde zijn voor hen bovengemiddeld belangrijk. Ook hechten zij waarde aan het gezin, hard

werken, veiligheid, zuinigheid en zekerheid. Waar de voorgaande segmenten sterker gericht waren op het collectief, is voor de maatschappelijk bezorgden (14% van de huidige BBB-kiezers) individuele vrijheid (ook) van sterk belang. Macht en ambitie (bijvoorbeeld in een carrière) zijn waardevoller voor hen dan voor de eerste genoemde segmenten. Maar de maatschappelijk bezorgden zijn ook eerder behoudend ingesteld dan gericht op vernieuwing en verandering – zekerheid, veiligheid en het behoud van tradities zijn belangrijke waarden.

Voor **kritisch zelfbewusten** (16% van de huidige BBB-kiezers) is individuele vrijheid belangrijk. Zij hechten aan onafhankelijkheid, persoonlijke ontwikkeling, waarden als nederigheid en zelfopoffering passen juist minder goed bij de kritisch zelfbewuste burger, en oplossingsgerichtheid. Meer hedonistische waarden, zoals doen wat je leuk vindt, genot en geluk, zijn ook belangrijk voor hen.

De huidige BBB-kiezer verschilt vooral van de VVD-kiezer doordat de VVD'er vaker een individualistische oriëntatie heeft. De VVD-achterban zit relatief vaak in de groepen van maatschappelijk bezorgden en kritisch zelfbewusten. Dit geldt in iets mindere mate ook voor de PVV-kiezer. Kiezers van het CDA en NSC zijn, net als die van BBB, meer gericht op het collectief. Dit is vooral uitgesproken bij CDA-kiezers: zo valt ongeveer een kwart van hen (26%) in het segment van de plichtsgetrouwe conformisten, die overwegend behoudend en collectivistisch zijn ingesteld. Bij BBB-kiezers is dit aandeel met 10 procent veel kleiner.

Wat betreft waarden lijken het BBB-electoraat van de Provinciale Statenverkiezingen en de Tweede Kamerverkiezingen van 2023 sterk op elkaar, maar het huidige electoraat kijkt iets af. Tussen 2023 en 2025 is het aandeel “verantwoordelijken” in de BBB-achterban gegroeid. In november 2023 viel nog slechts 5 procent van de BBB-kiezers onder het segment cultureel conservatief, nu is dat 14 procent. Dit segment bevindt zich hoger in het model, dichterbij een meer collectivistische houding.

4.4 Waarden van BBB-leden en kiezersgroepen

Ipsos I&O heeft ook de spontane waarden van BBB-leden onderzocht (Ipsos I&O, 2025a). Veel leden noemen vooral bestaanszekerheid als belangrijk: ze willen gewoon kunnen wonen, werken en hun boodschappen kunnen betalen. Daarnaast speelt veiligheid een grote rol; een stabiele samenleving zonder veel criminaliteit is voor hen essentieel. Ook hechten zij waarde aan een goede gezondheid en sterke banden met familie en vrienden. Een deel van de leden benadrukt bovendien hun gewenste relatie met de overheid. Zij vinden het belangrijk dat de overheid eerlijk en betrouwbaar is. Sommigen geven daarnaast aan autonomie te koesteren, waarbij de overheid zich niet te veel met het leven van burgers moet bemoeien. Dit wordt soms gekoppeld aan Nederlandse tradities en het ‘boerenleven’. De antwoorden van trouwe, potentiële en ex-BBB-kiezers lijken sterk op die van de leden. Ook zij vinden een goede gezondheid, geluk en sociale contacten erg belangrijk. Net als bij de leden noemen zij financiële zekerheid en een stabiel leven als prioriteit. Rust, veiligheid en een stabiele samenleving worden eveneens vaak genoemd. Tot slot is vrijheid en autonomie voor al deze kiezersgroepen een waarde die hoog in het vaandel staat.

Het Ipsos I&O-rapport onderzocht ook welke waarden BBB-leden en kiezers belangrijk vinden. Voor de leden blijkt betrouwbaarheid het meest essentieel: 57% noemt dit als belangrijkste waarde. Daarnaast vinden zij het belangrijk om met respect met anderen om te gaan (41%) en te denken in oplossingen (41%). De waarden van trouwe, potentiële en ex-BBB-kiezers komen hier sterk mee overeen. Ook zij hechten vooral waarde aan betrouwbaarheid en respect. Daarna volgen denken in oplossingen, verantwoordelijkheid nemen, trouw zijn aan je principes en opkomen voor jezelf, ongeveer een vijfde noemt deze waarden essentieel, en nog eens zo'n helft vindt ze "heel belangrijk".

Opkomen voor je burens of de gemeenschap en opkomen voor kwetsbaren binnen en buiten Nederland is voor relatief weinig mensen essentieel. Hoewel opkomen voor burens en zwakkeren in Nederland voor de meeste BBB'ers wel belangrijk is, vindt gemiddeld 55% het opkomen voor kwetsbaren buiten Nederland weinig tot niet belangrijk. Zelfs 9% zegt hier helemaal niets mee te hebben.

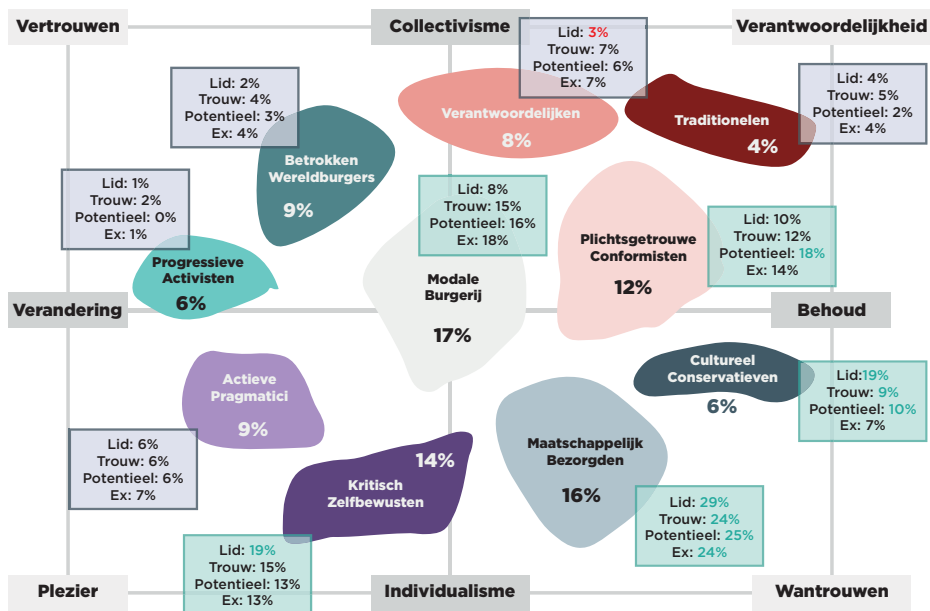
Wanneer gevraagd wordt hoe belangrijk deze waarden in de politiek zijn, blijkt hetzelfde patroon: betrouwbaarheid staat bovenaan, gevolgd door verantwoordelijkheid nemen, denken in oplossingen en respectvol omgaan met anderen. Deze waarden worden zowel door BBB-leden als kiezers als belangrijk gezien.

De enquête vroeg ook hoe goed leden en verschillende kiezersgroepen vinden dat bepaalde waarden bij BBB passen. Leden zijn het er vrijwel unaniem over eens dat vooral betrouwbaar zijn, verantwoordelijkheid nemen, denken in oplossingen en met respect met anderen omgaan goed bij de partij passen. Trouwe en potentiële kiezers delen dit beeld grotendeels: zij vinden dat de meeste waarden goed tot zeer goed passen bij BBB (tussen 59% en 80%). De rest kiest meestal voor "past niet goed, maar ook niet slecht". Slechts een kleine groep vindt dat de waarden niet bij BBB passen.

Een uitzondering vormt "opkomen voor zwakkeren buiten Nederland", dit wordt door zowel leden als kiezers als niet passend bij BBB ervaren. Opvallend is dat trouwe en potentiële kiezers vaker vinden dat "opkomen voor de gemeenschap" en "opkomen voor jezelf" bij BBB horen dan de leden zelf.

Ex-BBB-kiezers, die eerder op de partij stemden maar dat nu niet meer zouden doen, zijn het minst positief over de match tussen waarden en BBB. Hoewel zij meestal wel vinden dat "opkomen voor de gemeenschap" (56%), "opkomen voor jezelf" (52%) en "trouw blijven aan je principes" (50%) passen bij BBB, zeggen zij bij veel andere waarden vaker dat die minder of helemaal niet bij de partij passen.

De waarde "betrouwbaar zijn" is voor zowel kiezers als leden essentieel en wordt ook als passend bij BBB gezien. Er zijn geen waarden die wel belangrijk zijn, maar niet goed bij BBB passen. Dit geldt vooral voor 'denken in oplossingen' en 'verantwoordelijkheid nemen': leden vinden deze waarden duidelijk beter passen bij BBB dan potentiële en trouwe kiezers. Ook in de enquête kwam het Ipsos I&O waardenmodel weer terug, zie Figuur 7.

Figuur 7 I&O Waardenmodel in 10 segmenten, met aandeel BBB-leden en kiezers (Ipsos I&O, 2025a, p. 53)

Kiezers en leden zijn behoudend; met name leden gericht op individu boven collectief. Zowel leden (29%) als trouwe (24%), potentiële (25%) en ex-kiezers (24%) bevinden zich vaak in het waardensegment van de maatschappelijk bezorgden. Dit segment is meer op vrijheid van het individu gericht dan op verbinding met het collectief, en stelt zich behoudend op. Belangrijke waarden zijn bijvoorbeeld zekerheid, veiligheid en het behoud van tradities, maar men staat ook open voor macht en ambitie.

Als we de verschillen tussen de groepen bekijken, zien we dat BBB-leden vaker gericht zijn op individuele vrijheid dan de kiezers. Belangrijke groepen onder de leden zijn de cultureel conservatieven, die waarde hechten aan traditie, het vaderland, gezin, hard werken, zuinigheid en zekerheid. Daarnaast zijn er de kritisch zelfbewusten, die meer gericht zijn op onafhankelijkheid, persoonlijke ontwikkeling en geluk. Deze twee groepen komen ook voor onder de kiezers, maar in iets kleinere aantallen.

Kiezers behoren iets vaker tot de modale burgerij, een gematigd segment dat niet uitgesproken individualistisch of collectief is, en ook niet duidelijk behoudend of vernieuwingsgezind. Potentiële kiezers bevinden zich vaak in het segment van de plichtsgetrouwe conformisten. Deze groep legt juist meer nadruk op verbondenheid met het collectief en is behoudend ingesteld. Voor hen zijn veiligheid, het behoud van tradities, zorgzaamheid, rekening houden met anderen, hard werken en zelfopoffering belangrijke waarden.

Ipsos I&O legde tijdens de enquête ook enkele dilemma's voor aan de leden. Zowel BBB-leden als trouwe kiezers geven vaker aan dat succes vooral wordt bereikt 'door hard te werken en je best te doen' (respectievelijk 44% en 41%) dan 'door samen te werken en elkaar te helpen' (respectievelijk 23% en 26%). Potentiële en voormalige kiezers zijn verdeeld: zij kiezen ongeveer even vaak voor de ene als voor de andere optie, of nemen een neutrale middenpositie in. Daarnaast werden de respondenten gevraagd te kiezen tussen twee uitspraken die staan voor ideologische vasthoudendheid versus flexibiliteit. BBB-leden neigen hier iets vaker naar vasthoudendheid, terwijl de drie groepen kiezers juist vaker flexibiliteit prefereren. Toch is het beeld ook hier verdeeld en zijn veel mensen onbeslist.

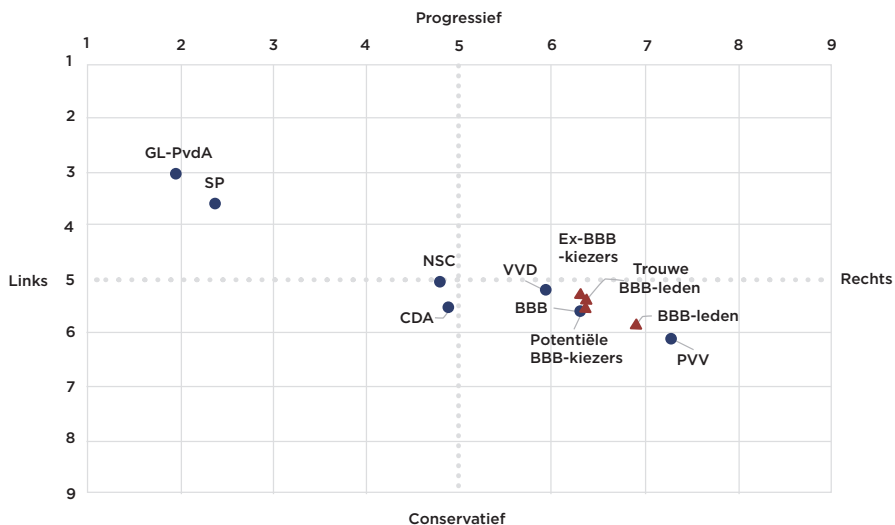
4.5 Ideologische positie

BBB-leden en -kiezers zien zichzelf en de partij als rechts. Op de economische schaal van uiterst links (1) tot uiterst rechts (9) plaatsen zowel de leden als de drie kiezersgroepen zichzelf gemiddeld genomen aan de rechterkant van het spectrum. BBB-leden zijn het meest uitgesproken rechts, met een gemiddelde score van 6,9. Ruim de helft van hen (53%) geeft zichzelf een score van 6 of 7, en een derde (32%) schaart zich zelfs onder de uiterste rechterkant (score 8-9). Ex-kiezers zitten met een gemiddelde van 6,4 iets dicht bij het midden, maar ook zij positioneren zichzelf overwegend rechts. In deze groep is het aandeel dat zichzelf in het politieke midden plaatst het grootst (18%), terwijl slechts 17% zichzelf als duidelijk rechts (score 8-9) ziet, aanzienlijk minder dan bij de leden.

Ook de partij BBB zelf wordt door leden en kiezers als rechts ingeschat, met een gemiddelde positie van 6,3. De meeste respondenten (61%) zien BBB als een rechtse partij (score 6-7), 17% als een middenpartij en 12% als uitgesproken rechts. Leden schatten de partij gemiddeld wat rechtser in dan de andere kiezersgroepen.

BBB-leden en -kiezers zien zichzelf en de partij vooral als conservatief. Op de sociaal-culturele schaal van uiterst progressief (1) tot uiterst conservatief (9) positioneren alle groepen zich overwegend aan de conservatieve kant. Ex-BBB-kiezers bevinden zich het dichtst bij het midden, met een gemiddelde score van 5,3. Een kwart van hen (26%) plaatst zichzelf exact in het midden van de schaal (5). Toch noemt ruim een derde (37%) zich conservatief (score 6-9), terwijl 24% zichzelf als progressief beschouwt (score 1-4).

Een vergelijkbaar beeld zien we bij de trouwe en potentiële kiezers: zij zien zichzelf doorgaans als conservatief of in het politieke midden, al noemt ook hier ongeveer een kwart zich progressief. De BBB-leden zijn het meest uitgesproken conservatief, met een gemiddelde score van 5,8. Meer dan de helft (56%) plaatst zichzelf aan de conservatieve kant (6-9), terwijl slechts 19% zichzelf in het midden plaatst. Ook de partij BBB wordt door alle groepen als conservatief ingeschat. Gemiddeld krijgt de partij een score van 5,6. Vier op de tien respondenten (42%) zien BBB als conservatief (score 6-7), en 6% als uitgesproken conservatief (score 8-9). Een kwart (24%) positioneert de partij precies in het midden van de schaal. Figuur 8 vat bovenstaande uitkomsten samen in één ideologisch spectrum.

Figuur 8 Ideologische (zelf-)positionering van leden, kiezers en partijen (gemiddelden) (Ipsos I&O, 2025a, p. 58)

Zowel BBB als haar kiezers en leden bevinden zich in het rechts-conservatieve kwadrant van het politieke landschap. Opvallend is dat de positie die kiezers en leden toekennen aan BBB goed overeenkomt met hoe zij zichzelf ideologisch plaatsen. Vooral trouwe, potentiële en ex-BBB-kiezers zien de partij ongeveer waar zij zichzelf ook zouden plaatsen. De BBB-leden wijken daar iets van af, zij zijn gemiddeld genomen wat rechtser en conservatiever dan de andere groepen.

Hoewel BBB-leden de partij als rechtser inschatten dan de kiezers dat doen, plaatsen zij zichzelf nog verder naar rechts. Daardoor bevinden zij zich op de links-rechts-schaal zelfs iets dichterbij de (gepercipieerde) positie van de PVV dan bij die van de BBB zelf. Ook de VVD bevindt zich qua ideologie in de nabijheid van de BBB-kiezers. De afstand tot het CDA en NSC is groter; deze partijen worden vaker gezien als middenpartijen.

Er werden ook dilemma's voorgelegd waarin kiezers moesten kiezen tussen sociale en liberale waarden. Op meerdere punten blijken BBB-leden en -kiezers eerder sociaal ingesteld dan liberaal. Zo vindt een ruime meerderheid (gemiddeld 78%) dat de overheid verantwoordelijk moet zijn voor het organiseren van de gezondheidszorg, tegenover slechts 7% die dit liever aan bedrijven overlaat. Ook op het gebied van privacy ziet men een rol voor de overheid: 57% vindt dat burgers beschermd moeten worden tegen privacy schending door techbedrijven, terwijl slechts 16% de voorkeur geeft aan zo min mogelijk regels om innovatie en economische groei te stimuleren. Ten slotte vindt men 'naar elkaar omkijken' (44%) belangrijker dan 'de vrijheid van het individu' (22%).

Tegelijkertijd willen vooral BBB-leden niet te veel overheidsbemoeyenis. Bij andere dilemma's is er geen uitgesproken voorkeur. Neem bijvoorbeeld het spanningsveld rond vrijheid van meningsuiting: gemiddeld vindt een derde (33%) van de BBB-leden en -kiezers dat mensen beschermd moeten worden tegen discriminerende of beledigende uitlatingen, terwijl 37 procent juist vindt dat vrijheid van meningsuiting belangrijker is dan het risico dat iemand zich beledigd of gediscrimineerd voelt. De overige 29 procent kiest geen van beide standpunten. Op dit punt zijn BBB-leden iets liberaler ingesteld dan, met name, ex-kiezers. Iets vergelijkbaars zien we bij het dilemma rond overheidsrol in gelijkheid: 28 procent vindt dat de overheid actief moet zorgen voor meer gelijkheid in de samenleving, terwijl 38 procent juist vindt dat de overheid zich zo min mogelijk met het leven van burgers moet bemoeien; 32 procent neemt een neutrale positie in. Op dit punt neigen BBB-leden duidelijker naar het liberale standpunt (45% versus 22%). Trouwe en potentiële kiezers zijn verdeeld, terwijl ex-kiezers juist vaker het sociale standpunt kiezen.

Op het gebied van religie verwachten vrijwel alle BBB'ers een terughoudende rol van de overheid. Twee derde (66%) vindt dat de overheid volledig neutraal moet zijn ten opzichte van religie. Slechts 13 procent is van mening dat de overheid rekening zou moeten houden met religieuze waarden. Opvallend is dat hierover geen noemenswaardige verschillen bestaan tussen BBB-leden en de verschillende kiezersgroepen.

Ook bij de keuze conservatief of progressief werden dilemma's voorgelegd. Over het algemeen Ook bij de keuze tussen conservatief of progressief werden dilemma's voorgelegd. Over het algemeen kiezen BBB'ers vaker voor de conservatieve dan voor de progressieve stellingen. Dat komt het duidelijkst naar voren bij het thema migratie. Onder BBB-leden en trouwe kiezers vindt ongeveer driekwart dat immigratie 'een bedreiging vormt voor het behoud van de Nederlandse cultuur en tradities', tegenover een kleiner deel dat immigratie ziet als iets dat 'de samenleving verrijkt'. Ook vindt zes op de tien dat 'we traditionele normen en waarden moeten behouden', in plaats van dat deze zich zouden moeten aanpassen aan veranderende tijden.

Opvallend is dat het conservatieve overwicht minder sterk wordt naarmate mensen zich verder van de partij af bevinden. Dit is het duidelijkst zichtbaar bij thema's als milieu en economie. Een meerderheid (57%) van de BBB-leden vindt economische groei belangrijker, zelfs als dat ten koste gaat van het milieu; slechts 12 procent geeft prioriteit aan milieubescherming. Onder potentiële en voormalige kiezers is dat beeld meer in balans: zij kiezen ongeveer even vaak voor het milieu als voor economische groei. Daarnaast vinden BBB-leden iets vaker dat snelle sociale veranderingen 'schadelijk zijn voor de samenleving' (41%) dan dat ze 'noodzakelijk zijn voor vooruitgang' (25%). De drie kiezersgroepen zijn hierover verdeeld en laten een minder uitgesproken voorkeur zien.

4.6 Relatie tussen Burger en Overheid

BBB-leden en -kiezers hebben veel vertrouwen in hun buurtgenoten, maar weinig vertrouwen in de overheid. Meer dan driekwart van hen geeft aan (heel) veel vertrouwen te hebben in mensen in hun directe omgeving. Dat staat in schril contrast

met het vertrouwen in de overheid. Slechts ongeveer een derde van de BBB-achterban vertrouwt de eigen gemeente of provincie; de meerderheid heeft daar weinig of helemaal geen vertrouwen in. Het vertrouwen in “de Nederlandse overheid als geheel” is het laagst. Slechts 12 procent van de leden zegt daar vertrouwen in te hebben. Onder trouwe kiezers ligt dat op 17 procent, onder ex-kiezers op 13 procent. Potentiële kiezers – die nu overwegen BBB te stemmen, maar dat eerder nog niet deden – hebben iets meer vertrouwen: 22 procent. Maar ook binnen deze groep zegt 77 procent weinig tot geen vertrouwen te hebben. Daarmee ligt het vertrouwen in de overheid onder BBB’ers duidelijk lager dan onder de gemiddelde Nederlandse kiezer.

Ook over de democratie werden in de enquête stellingen voorgelegd. De liberale democratie rust op twee pijlers: de democratische pijler, die draait om het vertalen van kiezersvoorkeuren naar beleid, en de liberale pijler, die gaat over de grenzen van politieke besluitvorming, zoals vastgelegd in de rechtsstaat en de Grondwet. Ongeveer de helft van de BBB-leden en -kiezers vindt beide pijlers even belangrijk. Van degenen die wel een keuze maken, zegt de meerderheid dat democratie in de eerste plaats gaat over “doen wat de meerderheid van de kiezers wil”. Bijna een derde van de leden en trouwe kiezers is deze mening toegedaan; onder potentiële kiezers ligt dat aandeel nog iets hoger (40%). Vergeleken met het bredere electoraat, op basis van Ipsos I&O-onderzoek uit september 2024, blijkt dat BBB’ers het democratische aspect zwaarder laten wegen dan de gemiddelde Nederlandse kiezer.

BBB-leden en kiezers hechten ook sterk aan burgerparticipatie. De grote meerderheid van de BBB-leden (86%) en van trouwe, potentiële en ex-kiezers vindt het belangrijk dat de overheid burgers betreft bij het maken van beleid. Het aandeel dat zelf ook actief betrokken wil worden, is iets lager: onder kiezers ongeveer een derde, terwijl dit onder leden logischerwijs hoger ligt (62%). Tegelijkertijd is er een aanzienlijke minderheid – zo’n vier op de tien – die het eens is met de stelling: ‘Het is de taak van de overheid om problemen op te lossen, niet van burgers.’ Slechts een klein deel van de BBB-kiezers zegt dat zij ‘de straat op zouden gaan om te protesteren als hen iets niet bevalt’ (3-5%). Onder de leden ligt dit aandeel iets hoger, namelijk 12%. Er was ook een vraag over welke thema’s leden en kiezers het belangrijkste vinden, zie Figuur 9.

Voor BBB-leden staat landbouw met 59 procent bovenaan als belangrijkste thema. Daarna volgen wonen (41%), immigratie (29%) en zorg (23%). Landbouw speelt duidelijk een minder grote rol onder de kiezers dan onder de leden. Bij trouwe kiezers noemt een kwart (23%) landbouw als een van de belangrijkste onderwerpen, maar het staat hier pas op de vijfde plaats, na wonen, immigratie, zorg en veiligheid. Voor potentiële kiezers speelt landbouw nauwelijks een rol; slechts 9 procent kiest voor dit thema. Voor hen zijn wonen (50%) en immigratie (41%) veel belangrijker. Dit geldt ook voor kiezers die inmiddels de partij hebben verlaten.

Er werd ook gevraagd wie deze problemen zou moeten aanpakken. Gemiddeld vinden zowel BBB-leden als -kiezers dat vooral de landelijke overheid verantwoordelijk is voor het aanpakken van de belangrijkste thema’s. Maar liefst negen op de tien BBB’ers zien de landelijke overheid als dé partij die deze kwesties moet oplossen.

Maximaal 3 antwoorden mogelijk. Basis: BBB-leden (n = 1.507), trouwe BBB-kiezers (n = 434), ex-BBB-kiezers (n = 416) en potentiële SBB-kiezers (n = 268). Blauw= significant hoger dan andere groepen.

	Leden	Trouw	Potentieel	Ex
Landbouw	59%	23%	9%	5%
Woningmarkt/betaalbare woningen/huren	41%	48%	50%	45%
Immigratie/asiel	29%	37%	41%	29%
Gezondheidszorg	23%	34%	35%	38%
Economie/overheidsfinanciën	21%	14%	18%	13%
Defensie	20%	21%	17%	27%
Veiligheid/tegengaan criminaliteit	18%	26%	25%	25%
Waarden en normen	14%	15%	15%	14%
Onderwijs	10%	11%	11%	14%
Bescherming van de rechtsstaat	7%	6%	9%	10%
Armoede(bestrijding)/socialevoorzieningen	6%	11%	15%	13%
Inspraak en democratie	6%	3%	4%	3%
Polarisatie	6%	6%	4%	6%
Oorlog in Oekraïne	5%	8%	7%	12%
Werkgelegenheid	5%	3%	4%	3%
Digitale (on)veiligheid (opkomst van AI, fake news, phishing, etc.)	4%	8%	7%	9%
Europese Unie	4%	2%	4%	4%
Dreiging van terrorisme	3%	4%	7%	7%
Klimaatverandering	2%	3%	3%	3%
Natuur	1%	3%	3%	4%
Oorlog in Israël/Palestina	1%	1%	1%	0%
Ethische zaken (euthanasie, abortus, LHBTIQ+ etc.)	1%	2%	2%	2%
Tegengaan van discriminatie	0%	1%	0%	1%
Anders	9%	3%	4%	3%
Weet ik niet	0%	0%	0%	1%

Figuur 9 Wat vindt u de belangrijkste politieke thema's op dit moment in Nederland? Waar zou de politiek vooral aandacht aan moeten besteden? (Ipsos I&O, 2025a, p. 67)

De belangrijkste onderwerpen worden verder uitgesplitst. Wat betreft immigratie en asiel zien zowel BBB-leden als kiezers duidelijk een rol weggelegd voor de landelijke overheid; bijna iedereen die immigratie als belangrijk thema ziet, vindt dat het Rijk hier actief mee aan de slag moet (95-98%). Daarnaast kijkt een meerderheid ook naar de Europese Unie voor dit onderwerp. Op het gebied van de woningmarkt, betaalbare woningen en huren wordt eveneens vooral naar de landelijke overheid gekeken.

Ongeveer de helft van de BBB-kiezers en -leden vindt bovendien dat gemeenten een belangrijke taak hebben, terwijl 22 tot 30 procent ook een rol ziet voor de provincies. Voor landbouw geldt dat dit vooral een verantwoordelijkheid is van het Rijk, al kijkt men hier ook in iets mindere mate naar de Europese Unie en de provincies.

Ipsos I&O legde de respondenten drie stellingen voor over de verantwoordelijkheid van burgers en de verhouding tussen burgers en overheid. Hieruit blijkt dat er een sterke wens is voor meer eigen verantwoordelijkheid. Zowel onder BBB-leden (75%) als onder BBB-kiezers is de meerderheid het eens met de stelling dat 'Nederlanders meer verantwoordelijkheid moeten nemen voor hun eigen leven en minder afhankelijk moeten zijn van de overheid'. Ook vindt het merendeel dat 'bestuur van onderaf georganiseerd moet worden, om de menselijke maat in het oog te houden'. Over de stelling 'burgers gaan over hun eigen leefomgeving, daar moet de overheid zich niet mee bemoeien' is men verdeeld. Leden zijn het hier vaker mee eens (46%) dan oneens (18%), maar een aanzienlijk deel kiest voor een neutrale positie (35%). Bij trouwe, potentiële en ex-kiezers overheerst vooral een neutrale houding; ongeveer vier op de tien staan hier noch mee eens, noch oneens.

Meerderheden van zowel BBB-leden als kiezers willen meer zeggenschap voor lokale overheden. Zo is ongeveer zes op de tien het eens met deze stelling, met weinig verschillen tussen de verschillende kiezersgroepen. Wanneer het gevolg (toenemende ongelijkheid) van deze extra zeggenschap wordt genoemd, daalt het aandeel eensgezinde. Onder trouwe en potentiële kiezers blijft nog ongeveer de helft vinden dat lokale overheden meer zeggenschap moeten krijgen. Bij BBB-leden daalt dit aandeel naar 46 procent, en onder ex-kiezers zelfs naar 37 procent.

Ipsos I&O legde ook drie stellingen voor over de kloof tussen politiek en regio. Vooral onder BBB-leden wordt deze kloof sterk ervaren: 90 procent vindt dat de overheid onvoldoende oog heeft voor "mensen op het platteland" en 88 procent vindt dat dit ook geldt voor "mensen buiten de Randstad". Daarnaast ziet twee derde (66%) van de leden een kloof tussen de overheid en hun eigen regio. Ook onder trouwe, potentiële en voormalige BBB-kiezers leeft dit gevoel. Bij trouwe kiezers is dit, na de leden, het sterkst aanwezig. Maar ook de helft van de potentiële en ex-kiezers vindt dat de overheid te weinig aandacht heeft voor hun regio.

Deze bevindingen worden bevestigd door stellingen over regionale binding. De regio speelt vooral voor BBB-leden een belangrijke rol, minder voor de kiezers. BBB-leden voelen zich relatief sterk verbonden met hun regio: bijna de helft (46%) voelt zich in de eerste plaats regionaal verbonden, evenveel als het aandeel dat zich vooral met Nederland identificeert. Iets minder vaak noemt men de eigen woonplaats (36%) of de provincie (25%) als belangrijkste identificatieniveau. Onder trouwe kiezers is de binding met de regio al wat minder sterk (35%), en onder potentiële (31%) en voormalige (27%) kiezers neemt die verder af. Deze groepen voelen zich juist vaker verbonden met Nederland, of juist meer met hun eigen woonplaats. Vergeleken met de gemiddelde Nederlander is de identificatie met de regio onder BBB-leden en kiezers bovengemiddeld sterk.

BBB-leden voelen zich sterk betrokken bij hun buurt. Zo zegt 21 procent zich verbonden te voelen met 'bijna iedereen' in de buurt, en nog eens 47 procent met 'de meeste mensen'. Slechts een kleine groep (5%) voelt nauwelijks of geen binding met buurtgenoten. Voor trouwe kiezers geldt dit in iets mindere mate, gevolgd door potentiële en voormalige BBB-kiezers. Deze laatste groepen geven vaker aan zich met 'sommigen wel, sommigen niet' verbonden te voelen. Ook onder hen zijn er echter maar weinig die zich helemaal niet verbonden voelen met hun omgeving.

Deze gevoelens van verbondenheid hangen waarschijnlijk samen met het feit dat veel BBB'ers afkomstig zijn van het platteland. Driekwart van de leden omschrijft de eigen leefomgeving als een dorp of het platteland. Slechts 10 procent woont naar eigen zeggen in de stad, en 21 procent noemt de omgeving 'ommeland'. Ook trouwe kiezers wonen in meerderheid (60%) op het platteland. Onder potentiële (47%) en voormalige (48%) kiezers is dat aandeel wat lager, maar nog steeds aanzienlijk.

Bevindingen op de Conferentie

Dit hoofdstuk gaat in op de focusgroepen die tijdens de conferentie plaatsvonden. Zoals eerder vermeld zijn deze focusgroepen niet volledig representatief voor het BBB-electoraat maar kunnen zij wel een richting geven.

Uit de gesprekken bij de zeven focusgroepen komt een gedeeld beeld naar voren van BBB als laagdrempelige partij met haar aandacht op zowel de regio als de stad. De verbinding tussen de boer en de burger moet centraal blijven staan; niet als tegenstelling, maar als versterkend partnerschap. Toch moet er meer focus komen op de tweede B zonder de eerste B te verwaarlozen (Focusgroep 5). De mogelijke slogan “Bij jou in de BBBuurt” symboliseert deze mogelijkheid door te focussen op buurten (Focusgroep 1). Ook andere focusgroepen willen dat BBB zich inzet voor buurschapszin zodat zowel de stille plattelander als de stedeling wordt bereikt (Focusgroep 4).

De partij wordt gezien als een vertegenwoordiger van het stille midden in de samenleving: burgers die zich niet herkennen in uitersten, maar wel verlangen naar een betrouwbare, bescheiden maar daadkrachtige partij (Focusgroep 1 & 6). Er is een duidelijke voorkeur voor een bottom-up benadering: beleid moet voortkomen uit de samenleving en niet van bovenaf worden opgelegd (Focusgroep 1, 4 & 6). De overheid moet dienstbaar zijn aan de gemeenschap, terughoudend opereren en ruimte laten aan het maatschappelijk initiatief (Focusgroep 2, 4 & 7). BBB zou cultureel behoudend moeten zijn en trots zijn op gezond nationalisme (Focusgroep 2). Tegelijkertijd is er de wens om meer een middenpartij te worden (Focusgroep 4, 5, 6 & 7).

Hier kan men denken dat BBB zich positioneert als een genuanceerd midden met een lichte verschuiving naar rechts (bijvoorbeeld over immigratie) en een flexibele benadering in sociale kwesties (zoals ouderenbeleid) (Focusgroep 6).

Alle focusgroepen benoemen het sociaal conservatisme als uitgangspunt voor BBB. Deze stroming, door deelnemers vaak gecombineerd met “pragmatisch” of “beschaafd”, zorgt voor een balans tussen behoud van tradities en ruimte voor innovatie

(Focusgroep 3, 4, 5 & 6). Het woordje sociaal betekent niet het linkse socialisme maar vooral dat beleid de menselijke maat dient en persoonlijk is (Focusgroep 1). BBB zou zich moeten focussen op het aanpakken van de regeldruk (Focusgroep 2).

Op ideologisch vlak komt het voorstel naar voren om te spreken van een eigen stroming: het “BBBisme”, gedefinieerd als pragmatisch, sociaal hervormend conservatisme (Focusgroep 6). Deze ideologie gaat uit van de versterking van traditionele normen en waarden, maar met ruimte voor modernisering en aanpassing aan de huidige tijd.

Religie wordt door deelnemers niet gezien als leidend, al is persoonlijke inspiratie toegestaan. BBB zou de scheiding tussen kerk en staat moeten onderschrijven, met gelijke behandeling van alle burgers als uitgangspunt (Focusgroep 6). Ook houdt deze stroming in dat de democratie soms belangrijker is dan de rechtstaat (Focusgroep 2).

De roep om verbreding van de partij is ook zichtbaar in de suggesties om naast boer en burger ook bedrijven, met name het mkb, actief te betrekken. Ideeën als “Boer, Burger, Bedrijf” worden gezien als logische uitbreiding van de achterban (Focusgroep 3 & 4). Daarbij wordt benadrukt dat de partij zich moet ontwikkelen tot een landelijke lokale partij, geworteld in buurten, wijken en regio’s, met aandacht voor stedelijke problematiek net zo goed als voor plattelandskwesties (Focusgroep 1, 2, 4 & 5). Dit betekent dat BBB-politici zich focussen op persoonlijk contact en werkbezoeken, “poten in de klei” (Focusgroep 4 & 5).

Veel deelnemers hechten aan de directe, toegankelijke en eerlijke communicatiestijl van BBB. Ze willen een partij die uitlegt wat ze doet, waarom ze het doet, en wat de mogelijke gevolgen zijn, ook bij moeilijke keuzes (Focusgroep 4 & 7). Transparantie, consistentie en integriteit worden vaak genoemd als voorwaarden voor vertrouwen (Focusgroep 4, 6 & 7). Leiderschap moet eerlijk en pragmatisch zijn, met ruimte voor meerdere gezichten naast het bekende boegbeeld (Focusgroep 2 & 6).

Bestuursverantwoordelijkheid wordt niet geschuwd. Integendeel, er is een gedeeld besef dat serieus meedoen aan het bestuur vraagt om structuur, helderheid en bereidheid om keuzes te maken (Focusgroep 5 & 7). Politiek betekent prioriteiten stellen: wie kiest, wordt gekozen. Daarbij moet de partij haar koers vasthouden, zonder zich te laten meeslepen door dagkoersen of mediaframes (Focusgroep 6 & 7).

Ook over de kernwaarden komen verschillende inzichten naar voren. Bijna alle focusgroepen zien vooral noaberschap als cruciaal en als kapstok. Eventueel wel in het ABN als nabuurschap of als omzien naar elkaar. BBB zou moeten opkomen voor de basisbehoeften en voor mensen die buiten de boot dreigen te vallen, maar zonder te vervallen in betutteling (Focusgroep 1, 3, 4 & 5). Eigen verantwoordelijkheid, zelfredzaamheid en onderlinge solidariteit worden als vanzelfsprekend beschouwd (Focusgroep 2, 5 & 7). Noaberschap moet ook verder worden uitgewerkt in de stadswijken zoals de focus op leefbaarheid (Focusgroep 1). Voorbeelden kunnen zijn een BBBuren dag in steden (Focusgroep 1).

Ook de gulden regel wordt door meerdere deelnemers expliciet genoemd als richtlijn voor omgangsvormen, ook in het politieke debat (Focusgroep 1 & 6). Politieke tegenstanders moeten netjes worden behandeld; inhoud staat voorop, niet het spel of de aanval (Focusgroep 5 & 7). Praktijkvoorbeelden zijn bijvoorbeeld toegankelijkheid van onze politici zoals altijd reageren op telefoontjes en e-mails, en iedereen ook tegenstanders van andere politieke partijen netjes behandelen (Focusgroep 1).

Wat betreft de kernwaarden van BBB leeft breed de wens tot versimpeling en verduidelijking. Veel deelnemers vinden vier kernwaarden te veel en pleiten voor terugbrengen naar drie, mits die goed toepasbaar zijn (Focusgroep 1, 5 & 6). Professionaliteit en authenticiteit worden vaker gezien als manieren van werken (Focusgroep 6). Iedereen is professioneel en die kernwaarde kan daarom eventueel worden verwijderd (Focusgroep 1). Daarentegen worden kernachtige begrippen als noaberschap, zelfredzaamheid en de gulden regel als waardevoller ervaren, omdat ze herkenbaar zijn en passen bij de praktijk van het dagelijks leven (Focusgroep 1, 5 & 7). Kernwaarden moeten niet alleen woordelijk worden uitgedragen maar juist ook in het dagelijks handelen (Focusgroep 1). BBB moet beter uitleggen hoe kernwaarden doorwerken in het beleid (Focusgroep 3).

Participatie komt in meerdere gesprekken naar voren als mogelijk aanvullende kernwaarde of uitgangspunt. Besluitvorming moet transparant zijn en in samenspraak met burgers plaatsvinden, ook als het om complexe dossiers gaat (Focusgroep 6 & 7). BBB moet zichtbaar maken dat zij wil luisteren, bemiddelen en verbinden. Wanneer belangen botsen, moet gezocht worden naar het gezamenlijke belang, op basis van wederzijds respect en feitelijke onderbouwing (Focusgroep 6). BBB moet zich focussen op niet-stemmers (Focusgroep 5). Voorbeelden van participatie mechanisme kunnen zijn burgerraden en referenda (Focusgroep 6).

De valse tegenstelling tussen boeren en burgers wordt regelmatig benoemd. Veel deelnemers waarschuwen dat media of politiek dit spanningsveld uitvergroten, terwijl de realiteit genuanceerder is. Boer en burger kunnen juist samen optrekken, als natuurlijke bondgenoten in het belang van voedselzekerheid, leefbaarheid en gemeenschapsvorming (Focusgroep 1, 3, 6 & 7).

Concluderend, zien de meeste focusgroepen mogelijkheden om een sociaal conservatieve koers te varen. Zij willen dat BBB zich focust op nabuurschap, zelfredzaamheid en terughoudende overheid. Wel moet BBB ook opkomen voor de zwakkeren en hen een vangnet bieden. BBB moet een lokale landelijke partij worden met veel mogelijkheden voor bottom-up participatie.

Discussie

Dit hoofdstuk analyseert de bevindingen en doet laat richtingen zien voor de koers die BBB, op basis van de data, zou moeten volgen bij het opstellen van het verkiezingsprogramma en het visiestuk. In de wetenschappelijke literatuur wordt BBB veelal geclassificeerd als een populistisch-agrarische partij met zowel linkse als rechtse standpunten. De data van Ipsos I&O en de focusgroepen werpen echter een ander licht op deze classificatie: zij laten zien dat BBB eerder een centrumrechtse, sociaal-conservatieve partij is en wil zijn met enkele agraristische nuances.

De data wijzen op inhoudelijke overlap tussen BBB en PVV-kiezers en op mensen die nu niet stemmen. Niet-stemmers vormen een flinke minderheid in het potentiële electoraat; hen alsnog naar de stembus krijgen blijft dus cruciaal. Verder overweegt 27% van de PVV-kiezers om mogelijk BBB te stemmen. Ook onder kiezers van VVD (17%), SP (13%) en CDA (12%) staat BBB op de radar. In het links-progressieve kamp (Volt, D66, GL-PvdA) is daarentegen weinig winst te behalen. Het is electoraal gezien daarom verstandiger voor BBB om wat naar rechts op te schuiven. Dit wordt nogmaals benadrukt doordat 8% van de zwevende kiezers een zwakke voorkeur heeft om op BBB te stemmen. Dit kiezerspotentieel is ongeveer ± 12 zetels. Er zit electorale potentie bij niet-kiezers die inhoudelijk aansluiten bij BBB.

De uitkomsten in dit rapport benadrukken het belang van het uitdragen van verantwoordelijkheid nemen. BBB-leden willen dat dit sterker wordt benadrukt, en kiezers zien BBB als de op vijf na meest aantrekkelijke partij om mee samen te werken in een nieuwe coalitie. Daarnaast is het van belang dat BBB zich blijft richten op de waarden 'in oplossingen denken' en 'verantwoordelijkheid nemen'. Deze waarden worden breed gedragen onder zowel leden als kiezers, maar juist potentiële en trouwe kiezers vinden dat deze kernwaarden momenteel nog onvoldoende bij BBB passen.

Binnen de BBB-achterban leeft de wens voor een flexibele, pragmatische partij. Tegelijkertijd benadrukken leden het belang van het vasthouden aan principes. Ook in de focusgroepen klinkt de oproep dat BBB bereid moet zijn bestuursverantwoordelijkheid te nemen. De uitdaging ligt dus in het vinden van een goede balans tussen flexibel zijn en vasthouden aan de eigen principes.

Uit het rapport blijkt dat het BBB-electoraat vooral geconcentreerd is in het oosten van het land. Het is belangrijk om deze basis vast te houden, maar tegelijkertijd liggen er groeikansen in het zuiden, waar relatief veel PVV-stemmers wonen en BBB momenteel relatief nog weinig stemmen trekt. Ook blijft het van belang om het platteland centraal te stellen: de meerderheid van het huidige electoraat woont in niet-stedelijke gebieden.

Tegelijk geven de focusgroepen aan dat sommige leden juist pleiten voor meer aandacht voor stedelijke gebieden, omdat de data aangeeft dat daar nog veel potentiële kiezers te winnen zijn. Hier zal dus een zorgvuldige afweging gemaakt moeten worden tussen het versterken van de bestaande achterban en het verkennen van nieuwe electorale kansen. Uit het onderzoek blijkt dat BBB het vooral goed doet onder middelbaar opgeleiden. Gemiddeld genomen verdienen BBB-kiezers een inkomen onder modaal. Het is verstandig om in het verkiezingsprogramma rekening te houden met deze twee kenmerken, aangezien de data laat zien dat hier nog veel potentieel ligt.

Verder is het voor de meeste BBB-kiezers is belangrijk dat de partij opkomt voor “mensen zoals ik” en “voor mijn regio”. De keuze voor Caroline van der Plas als boegbeeld wordt sterk ondersteund: voor 41% van de kiezers is zij de reden om op BBB te stemmen. Ook scoort zij, in vergelijking met andere politici, een relatief hoge waardering, vooral onder de eigen achterban. Tegelijkertijd gaven de focusgroepen aan dat veel leden het belangrijk vinden dat ook andere gezichten, zoals Henk en Mona, meer naar voren kunnen worden geschoven.

De meeste BBB-kiezers bevinden zich in het Ipsos-waardenmodel in het rechtsonderste kwadrant. Dat betekent dat de focus idealiter ligt op thema's als individuele vrijheid en het behoud van wat goed is. Tegelijkertijd is er ook een aanzienlijke minderheid die eveneens waarde hecht aan het behoud van het goede, maar minder nadruk legt op individuele vrijheid en juist iets collectivistischer is ingesteld. Ook hier is het zaak om een goede balans te vinden tussen beide groepen binnen het electoraat.

Ook wat betreft de ideologische positie blijkt dat zowel leden als kiezers BBB overwegend als centrumrechts zien. De meerderheid positioneert de partij als rechts, terwijl een grote minderheid BBB eerder als een middenpartij beschouwt. Uit de focusgroepen blijkt eveneens steun voor een centrumrechtse middenpartij die actief de verbinding in het midden zoekt.

BBB-leden en -kiezers zijn bovendien overwegend conservatief. Dit kwam ook duidelijk naar voren in de dilemma's: zij kozen vaker voor de conservatieve opties. Bij de dilemma's tussen liberaal en sociaal kiezen de meeste leden en kiezers voor de sociale kant. Deze bevindingen wijzen erop dat een sociaal-conservatieve koers goed aansluit bij de overtuigingen en waarden van de achterban.

BBB-leden en -kiezers kiezen duidelijk voor neutraliteit als het gaat om religie. Dit wordt bevestigd door de focusgroepen, waarin naar voren komt dat deze houding ook electorale kansen biedt. Dit geldt met name voor kiezers die sympathie hebben voor het

CDA, maar moeite hebben met het religieuze karakter van die partij. Daarnaast blijkt uit de bevindingen dat vooral de leden minder overheidsbemoeyenis wensen, een standpunt dat ook in de focusgroepen meerdere keren naar voren kwam.

BBB'ers hebben opvallend weinig vertrouwen in de politiek, aanzienlijk lager dan de gemiddelde Nederlandse kiezer. Het is daarom belangrijk dat BBB zich inspant om dat vertrouwen te herstellen. Daarnaast hechten de meeste BBB'ers meer waarde aan "wat de meerderheid van de kiezers wil" dan aan "bescherming van de rechtsstaat." Dit beeld wordt ook bevestigd door de focusgroepen. BBB zou zich dus nadrukkelijk moeten richten op het versterken van de "directe" democratische pijler.

Een ander belangrijk punt is dat zowel kiezers als leden sterk voorstander zijn van meer burgerparticipatie. Ongeveer 86% vindt het belangrijk dat de overheid burgers betreft bij beleidsvorming. Ook de focusgroepen zien burgerparticipatie als een mogelijke nieuwe kernwaarde. Het is dan ook raadzaam dat BBB dit thema hoog op de agenda zet.

Leden zien landbouw nog steeds als een van de belangrijkste thema's, samen met economie en overheidsfinanciën. Trouwe kiezers vinden landbouw ook belangrijk, maar hechten vooral veel waarde aan de woningmarkt, immigratie/asiel en gezondheidszorg. Voor potentiële kiezers is landbouw minder urgent, terwijl ook zij vooral aandacht hebben voor woningmarkt, immigratie/asiel en gezondheidszorg. Deze bevindingen geven aan dat BBB zich naast landbouw ook nadrukkelijk zou moeten richten op woningmarkt, gezondheidszorg, immigratie/asiel en economie en overheidsfinanciën. Bij de aanpak van deze thema's kijken BBB-kiezers en -leden vooral naar de landelijke overheid. Hier moet BBB zich dus volop voor inzetten.

De bevindingen uit dit onderzoek laten zien dat leden en kiezers sterk geloven in meer eigen verantwoordelijkheid van burgers, zelfredzaamheid en een bestuur dat van onderaf wordt georganiseerd, zodat de menselijke maat behouden blijft. Ook de focusgroepen benadrukken dit nadrukkelijk. Daarnaast willen de meeste leden en kiezers dat lokale overheden meer zeggenschap krijgen, zelfs als dat de ongelijkheid vergroot. BBB zou zich daarom vooral moeten richten op het stimuleren van het principe van subsidiariteit en het bevorderen van zelfredzaamheid onder burgers.

De meeste bevindingen wijzen op sociaal conservatisme, maar er zijn ook enkele uitzonderingen die meer aansluiten bij agrarisme en ruralisme. Zo ervaren veel kiezers een kloof tussen de politiek en hun eigen regio. Daarnaast blijkt dat BBB'ers een veel sterkere binding met hun regio voelen dan de gemiddelde kiezer. Dit benadrukt dat ook deze stromingen een rol spelen binnen BBB, samen met de grote nadruk op landbouw als belangrijkste thema. Bestuur van onderaf en burgerparticipatie zijn ook elementen die terugkomen in de agraristische stroming.

De focusgroepen brengen ook enkele unieke elementen naar voren, zoals een grotere nadruk op de tweede B. Zij zien graag een focus op de "burgers" door nadruk te leggen op buurten, maar ook op bedrijven en ondernemers. De focusgroepen bena-

drukken verder het belang van het ontwikkelen van een eigen ideologie: “het BBBisme.” Verder zou BBB zich volgens hen ontwikkelen tot een landelijke lokale partij met haar “poten in de klei” door benaderbaar te zijn.

Daarnaast geven de focusgroepen aan dat noaberschap als kernwaarde en kapstok voor BBB-standpunten moet dienen. Ook de gulden regel is essentieel om als een beschaafde partij te worden gezien. Tot slot pleiten zij voor het verminderen van het aantal kernwaarden; professioneel wordt daarbij als minst belangrijk ervaren.

Conclusie en Hoe Nu Verder

Dit rapport heeft op systematische wijze het ideologische profiel en de kernwaarden van BBB in kaart gebracht, op basis van literatuur, kiezersdata en inzichten uit focusgroepen. De uitkomsten bieden een genuanceerd beeld van waar BBB staat en hoe de partij zich verder kan ontwikkelen.

De data laten zien dat BBB zich het beste kan positioneren als een centrumrechtse, sociaal-conservatieve partij met een sterke binding met regionale en agrarische wortels. De partij wordt breed gezien als pragmatisch, verantwoordelijk en gericht op het behoud van wat goed is, met een duidelijke wens om eigen verantwoordelijkheid en zelfredzaamheid van burgers te stimuleren. Tegelijkertijd is er binnen de achterban ruimte voor zowel individuele vrijheid als voor een mate van collectivisme, wat vraagt om een evenwichtige koers.

Electoraal ligt de focus van BBB op PVV-kiezers en niet-stemmers. Bij links-progressieve kiezers is momenteel weinig winst te behalen. De partij zou dan ook verstandig zijn om haar koers iets naar het sociaal conservatisme te verleggen.

Daarnaast is het belangrijk dat BBB-verantwoordelijkheid en oplossingsgerichtheid blijft uitdragen. Potentiële en trouwe kiezers vinden deze waarden nog onvoldoende terug in het huidige profiel, wat ruimte biedt voor versterking. De partij moet daarbij een balans zoeken tussen flexibiliteit en het vasthouden aan principes, evenals tussen landelijke achterban en potentiële stedelijke kiezers.

Sociaal-cultureel gezien bevestigen de gegevens dat BBB-leden en kiezers overwegend conservatief zijn en een centrumrechtse partij prefereren die ook sociaal oog heeft voor de kwetsbaren. Religieuze neutraliteit binnen de partij biedt kansen voor electorale groei.

Een aandachtspunt is het lage vertrouwen in de politiek onder BBB'ers. Het versterken van de democratische pijler en het stimuleren van burgerparticipatie zijn dan ook essentiële onderdelen voor de toekomst.

Op thema's blijft landbouw het belangrijkste, vooral voor leden en trouwe kiezers. Voor potentiële kiezers winnen woningmarkt, immigratie/asiel en gezondheidszorg aan belang. Daarnaast blijven economie en overheidsfinanciën relevant. BBB-kiezers en -leden kijken bij deze vraagstukken vooral naar de landelijke overheid.

Verder komt uit het onderzoek duidelijk naar voren dat BBB zich moet richten op het versterken van de eigen ideologie "het BBBisme". Ook moet het haar profiel als landelijke, maar lokaal verankerde partij met een sterke focus op noaberschap en de gulden regel versterken. Het verminderen van het aantal kernwaarden en het benadrukken van deze verbindende principes kan helpen om het profiel scherper en herkenbaarder te maken.

Verder onderzoek en ontwikkeling van zowel de ideologie als de kernwaarden blijven noodzakelijk. Hierbij kan gedacht worden aan het onderzoeken in hoeverre elementen van het agrarisme nog steeds breed worden gedragen onder leden, maar ook of er nog literatuur bestaat over naburstaats of gemeenschapsstaats. De vereniging kan zich daarnaast richten op het creëren van het "BBBisme", en het uitwerken van een mens- en wereldbeeld dat bij BBB past.

Zoals Hendrik Hertzberg (Amerikaans politiek commentator en speechschrijver van Jimmy Carter) treffend zei:

“A political ideology is a very handy thing to have. It’s a real time-saver, because it tells you what you think about things you know nothing about.”

Referenties

- Asselman, R. (2023). Frank Judo: 'We zijn de erfgenamen van het verleden, van de goede en minder goede zaken'. *Doorbraak*. <https://doorbraak.be/frank-judo-recht-ethiek-en-religie-zijn-onlosmakelijk-met-elkaar-verbonden/>
- Azadi, H., Van Acker, V., Zarafshani, K., & Witlox, F. (2012). Food systems: New-Ruralism versus New-Urbanism. *Journal of the Science of Food and Agriculture*, 92(11), 2224-2226. <https://doi.org/10.1002/jsfa.5694>
- BoerBurgerBeweging. (2021). Kernwaarden. *Website BBB*. <https://boerbürgerbeweging.nl/onze-kernwaarden/>
- BoerBurgerBeweging. (2023). *Van Vertrouwenscrisis naar Noaberstaat*. <https://boerbürgerbeweging.nl/bbb-verkiezingsprogramma-2023-2027/>
- BoerBurgerBeweging. (2024). *Er staat veel op het spel*. <https://boerbürgerbeweging.nl/europese-verkiezingen/>
- BoerBurgerBeweging. (2025). *BBB-Impactdefinities en Checklist*.
- Boyadzhiev, V., & Veselinova, N. (2015). European and Balkan Ruralism. Differences in Theory and Practice. *Journal of Settlements and Spatial Planning, Special Issue(4)*, 211-217.
- Carlson, A. (2008). Agrarianism Reborn: On the Curious Return of the Small Family Farm. *The Intercollegiate Review, Spring*, 13-23.
- De Jonge, P. (2023). Nederland: Nieuw Sociaal Contract en BoerBurgerBeweging lijken sociale conservatieven. *Doorbraak*. <https://archive.is/2023.09.30-160720/>
<https://doorbraak.be/nederland-nieuw-sociaal-contract-en-boerbürgerbeweging-lijken-sociale-conservatieven/#selection-1029.0-1029.85>
- de Koning, P. (2024, juni 28). Meekijken met de formatie: 'Hallo, ik ben er ook nog', zegt Caroline van der Plas. *NRC*. <https://archive.is/KvCDQ#selection-1147.3-1147.84>
- Delson, L. (2012). From welfare state to participation society. Welfare state reform in The Netherlands: 2003-2010. *NiCE Working Paper*. https://www.researchgate.net/publication/305083427_Welfare_state_reform_in_the_Netherlands_2003-2010
- Dewey, J. (1938). *Logic The Theory Of Inquiry*. Henry Holt and Company.
- Eellend, J. (2008). Agrarianism and Modernization in Inter-War Eastern Europe. In P. Wawrzeniuk (Red.), *Societal change and Ideological formation among the rural population of the Baltic area 1880-1939* (pp. 35-56). Södertörns högskola.
- El Bulbeisi, S. (2021). *Neighborliness in Global Perspective*. H-Soz-Kult. <https://www.hsozkult.de/conferencereport/id/fdkn-127529>
- GroenLinks. (z.d.). *Gedragscode*. <https://groenlinks.nl/integriteitsbeleid/gedragscode>

- ◆ Heerma, P. (2020). Het CDA heeft de ondertitel sociaal-conservatief. *Christen Democratische Verkenningen*, 1. https://www.tijdschriftcdv.nl/inhoud/tijdschrift_artikel/CD-2017-1-10/Het-CDA-behoeft-de-ondertitel-sociaal-conservatief-1
- ◆ Huysmans, M. (2019). Euroscepticism and the Early Warning System. *JCMS: Journal of Common Market Studies*, 57(3), Article 3. WorldCat.org. <https://doi.org/10.1111/jcms.12809>
- ◆ Ipsos I&O. (2024). *Politieke peiling Ipsos I&O september II*. <https://www.ipsos-publiek.nl/actueel/immigratie-blijft-electorale-verhoudingen-bepalen-ten-faveure-van-de-pvv/>
- ◆ Ipsos I&O. (2025a). *De waarden van BBB'ers*.
- ◆ Ipsos I&O. (2025b). *Politieke peiling Ipsos I&O 16 juni 2025*. <https://www.ipsos-publiek.nl/actueel/ipsos-io-zetelpeiling-cda-vindt-aansluiting-bij-top-3/>
- ◆ Ipsos I&O. (2025c). *Politieke peiling Ipsos I&O mei 2025*. <https://www.ipsos-publiek.nl/actueel/ipsos-io-zetelpeiling-kiezers-delen-enthousiasme-over-voorjaarsnota-niet/>
- ◆ ISideWith. (z.d.). *Sociaal Conservatisme*. <https://nederland.isidewith.com/ideologies/social-conservatism>
- ◆ Jansen, T. (2004). Wat vinden christen-democraten sociaal? *Christen Democratische Verkenningen*, Lente, 5-15.
- ◆ Janssens, M. (2024). Bontenbal: 'CDA staat niet voor wantrouwen maar voor hoop'. *Christen Democratische Verkenningen*, 3. https://www.tijdschriftcdv.nl/inhoud/tijdschrift_artikel/cd-2023-3-4/bontenbal-cda-staat-niet-voor-wantrouwen-maar-voor-hoop
- ◆ Katz, R. (2017). Political Parties. In Daniele Caramani (Red.), *Comparative Politics and Government* (pp. 208-221). Oxford University Press.
- ◆ Keijzer, M. (2025). *Wees goed voor elkaar* [Audio recording]. https://www.linkedin.com/posts/boerburgerbeweging_wees-goed-voor-elkaar-minister-mona-keijzer-activity-7310751685696446467-FJO5/?utm_source=social_share_send&utm_medium=member_desktop_web&rcm=ACoAAyOg-EBS3HYaZY74uwEBDOyH7_2iBk4d_4
- ◆ König, E. (2024, december 27). BBB zit in het centrum van de macht, maar is nog altijd op zoek naar zichzelf. *NRC*. <https://archive.is/2024.12.30-091432/>
<https://www.nrc.nl/nieuws/2024/12/27/bbb-zit-in-het-centrum-van-de-macht-maar-is-nog-altijd-op-zoek-naar-zichzelf-a4877621#selection-1315.4-1315.80>
- ◆ Kooie, R. (2009). De PvdA: van brede volkspartij naar partij met ideologische veren? In M. Sie Dhian Ho & P. Lucardie (Red.), *Politieke partijen in verandering* (pp. 45-66). Boom.
- ◆ Lehmann, P., Franzmann, S., Burst, T., Matthieß, T., Regel, S., Riethmüller, F., Volkens, A., Weßels, B., Zehnter, L., Wissenschaftszentrum Berlin Für Sozialforschung (WZB), & IfDem – Institute For Democracy Research Göttingen (University Of Göttingen). (2023). *Manifesto Project Dataset* (Versie 2023a) [Dataset]. Manifesto Project. <https://doi.org/10.25522/MANIFESTO.MPDS.2023A>
- ◆ Lok, M. (2024). *Conservatisme, een bruisende stroming*. <https://www.nporadio1.nl/fragmenten/dr-kelder-en-co/9dd506aa-cd56-472a-988a-48f00bd9a392/2024-12-28-conservatisme-een-bruisende-stroming>
- ◆ Louwerse, T., & Otjes, S. (2023). Waar staat de BoerBurgerBeweging? *De Hofvijver*, 13(141). https://www.montesquieu-instituut.nl/id/vm2cjbvasvzr/nieuws/waar_staat_de_boerburgerbeweging
- ◆ Martin, M. J., & Kitchel, T. (2013). Agrarianism: An Ideology of the National FFA Organization. *Journal of Agricultural Education*, 54(3), 28-40. <https://doi.org/10.5032/jae.2013.03028>
- ◆ Mudde, C. (1996). The Paradox of the Anti-Party Party: Insights from the Extreme Right. *Party Politics*, 2(2), 265-276. <https://doi.org/10.1177/1354068896002002006>

- 📌 Mudde, C. (2010). The Populist Radical Right: A Pathological Normalcy. *West European Politics*, 33(6), 1167-1186. <https://doi.org/10.1080/01402382.2010.508901>
- 📌 Oakeshot, M. (1962). *Rationalism in politics, and other essays*. Basic Books Pub. Co. <https://archive.org/details/rationalisminp00oake/page/196/mode/2up>
- 📌 Ossewaarde, M. (2005). Een conservatieve kritiek op het manifest van de Edmund Burke Stichting. *Filosofie en Praktijk*, 26(1), 6-18.
- 📌 Otjes, S. (2012). Pragmatisme versus idealisme. *Wetenschappelijk Bureau GroenLinks*. <https://www.wetenschappelijkbureaugroenlinks.nl/blog/pragmatisme-versus-idealisme>
- 📌 Otjes, S. (2023). Agrarisch populisme De bomen en het bos. *Wetenschappelijk Bureau GroenLinks*. <https://www.wetenschappelijkbureaugroenlinks.nl/tijdschrift/zomer-2023/agrarisch-populisme?>
- 📌 PvdA. (z.d.). *Onze waarden*. <https://www.pvda.nl/onze-waarden-verkiezingsprogramma-2021-2025/>
- 📌 Rombouts, E. (2024). Onderzoek naar naoberschap in de Achterhoek. *Erfgoed Gelderland*. <https://erfgoed gelderland.nl/nieuws/onderzoek-naar-naoberschap-in-de-achterhoek/>
- 📌 Runge, M. (2023). De Herleving van het sociaal-conservatisme. *Christen Democratische Verkenningen*, 3. https://www.tijdschriftcdv.nl/inhoud/tijdschrift_artikel/CD-2019-3-28/De-herleving-van-het-sociaal-conservatisme
- 📌 Smith, R. (2014). Social Conservatism, Distractors, and Authoritarianism: Axiological Versus Instrumental Rationality. In H. Dahms (Red.), *Mediations of Social Life in The 21st Century*. Emerald.
- 📌 Special to The Denver Post. (2009). Sirota: A political party is not a movement. *The Denver Post*. <https://www.denverpost.com/2009/09/04/sirota-a-political-party-is-not-a-movement/>
- 📌 Stevens, R. (2022). Waarom ontbreekt een conservatieve politieke partij in Nederland? *Beleid en Maatschappij*, 4, 288-312.
- 📌 Tarrow, S. (2022). Movements and Parties or Movement Parties? *Public Seminar*. <https://publicseminar.org/essays/movements-and-parties-or-movement-parties/>
- 📌 Thompson, P. (1990). Agrarianism and the American philosophical tradition. *Agriculture and Human Values*, 7(1), 3-8. <https://doi.org/10.1007/BF01530598>
- 📌 van der Haak, D. (2023). Is de BBB een populistische partij? *Bij nader Inzien*. <https://bijnaderinzien.com/2023/03/23/is-de-bbb-een-populistische-partij/?>
- 📌 van der Plas, C. (2023a). *Gewoon gezond verstand: Met de menselijke maat voorop*. Prometheus.
- 📌 van der Plas, C. (2023b). Kop d'r veur! Nederland als Volkshuis. *HJ Schoo Lezing*. <https://boerbürgerbeweging.nl/fractienieuws/kop-dr-veur-nederland-als-volkshuis-hj-schoo-lezing/>
- 📌 van Vulpen, B., van der Linde, M., & van den Berg, C. (2025). *Nooberschap Van historisch noodverband naar hedendaags bindmiddel*. Stichting Overijssel Academie. <https://leefbaarheidindorpen.nl/files/leefbaarheidindorpen.nl/uploads/files/714622/Nooberschap,%20van%20historisch%20noodverband%20naar%20hedendaags%20bindmiddel.pdf>
- 📌 Voerman, G., & de Jonge, L. (2023). De BoerBurgerBeweging: Een agrarische belangenpartij met populistische trekjes. *Hofvijver*, 13(141). https://www.montesquieu-instituut.nl/id/vm2ia8vvdzhy/nieuws/de_boerbürgerbeweging_eeen_agrarische?colctx=vlhcksaaluz
- 📌 VVD. (z.d.). *Onze liberale waarden*. <https://www.vvd.nl/kernwaarden/>
- 📌 Walker, M. (2012). Contemporary Agrarianism: A Reality Check. *Agricultural History*, 86(1), 1-25.

<https://doi.org/10.3098/ah.2012.86.11>

Bijlage A.

Vragenlijst Focusgroepen

Sessie 1:

Hoofdvragen:

- 🔊 Hoe gaan we als BBB verder?
- 🔊 Welke stroming/ideologie past het beste bij ons?

Deelvragen:

- 🔊 Welke punten van Wim Groot Koerkamp moeten worden meegenomen in onze ideologie?
- 🔊 Welke punten in de gespreksnotitie ideologie spreken ons aan? Welke minder?
- 🔊 Willen we een van deze stromingen als uitgangspunt nemen? Of creëren we onze eigen stroming?
- 🔊 Hoe zou onze stroming heten en eruitzien?

Sessie 2:

Hoofdvragen:

- 🔊 Hoe gaan we als BBB verder?
- 🔊 Welke stroming/ideologie past het beste bij ons?

Deelvragen:

- 🔊 Welke punten van Henk Vermeer moeten worden meegenomen in onze ideologie?
- 🔊 Hoe gaan we om met bestuursverantwoordelijkheid? Hoe nemen we dit mee in onze ideologie?
- 🔊 Hoe zien wij onszelf, als partij of beweging? Hoe laten het activistische karakter terugkomen in onze ideologie?
- 🔊 Welke punten van het verhaal van Madelon Beusink nemen we mee in onze ideologie?
- 🔊 Hoe gaan we om met situaties waarin de belangen van boeren en burgers botsen?

Sessie 3:

Hoofdvragen:

- 🔊 Hoe gaan we als BBB verder met onze kernwaarden?
- 🔊 Hoe werken we onze kernwaarden verder uit?

Deelvragen:

- 🔊 Welke punten in de gespreksnotitie kernwaarden spreken ons aan? Welke minder?
- 🔊 Hoe verhogen we de toepasbaarheid op het beleid van onze kernwaarden?
- 🔊 Zijn er nog kernwaarden die missen en toegevoegd kunnen worden?
- 🔊 Wat moet de rol zijn van onze kernwaarden?
- 🔊 Wat zijn praktijkvoorbeelden van onze kernwaarden?

Sessie 4:

Hoofdvragen:

- 🔊 Hoe zien wij de BBB over 10 jaar? Welke ideologie zijn of nemen we?
- 🔊 Hoe zien onze kernwaarden eruit over 10 jaar? Moeten we ze aanpassen of vernieuwen?

Deelvragen:

- 🔊 Wat verandert het verhaal van Peter Kanne aan hoe we onszelf ideologisch zien?
- 🔊 Hoe zien wij het verhaal van Caroline van der Plas in onze ideologische positionering voor de lange termijn?
- 🔊 Hoe passen we onze ideologie en kernwaarden toe op het verkiezingsprogramma van de gemeenteraadsverkiezingen van 2026?

